

Reziliencia-narratívák és protektív faktorok gyermekvédelmi háttérű fiatalok élettörténeteiben

Benedek Noémi

BENEDEK NOÉMI: Debreceni Egyetem, Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program;
b.nomci@gmail.com

ABSZTRAKT A gyermekvédelmi ellátásból kikerülő fiatal felnőttek társadalmi tekintetében különösen veszélyeztetett, hátrányokkal küzdő csoportot képviselnek. Nem mindenki esik azonban a kedvezőtlen életkörülmény áldozatául, létezik a gyermekvédelmi háttérű reziliens fiatalok csoportja, akik a rendszerbe kerülés ellenére képesek mozgósítani erőforrásaikat, kihasználni a lehetőségeiket és sikeres előmenetelt felmutatni. Jelen tanulmány célja nyolc élettörténeti interjún keresztül feltárni a gyermekvédelemből kikerült fiatal felnőttek élettörténeti narratíváit, azonosítani a különböző szinteken megjelenő védőfaktorokat és a reziliencia-narratívákat, azt, hogy hogyan találnak a fiatalok értelmet élettörténetükben úgy, hogy az a pozitív identitás és rugalmas alkalmazkodóképesség forrása legyen a számukra.

Kulcsszavak: reziliencia, protektív faktorok, gyermekvédelem, élettörténet interjú

Resilience narratives and protective factors in life stories of young people with foster care background

ABSTRACT Young adults leaving the child protection system, represent a particularly vulnerable and disadvantaged group in terms of social exclusion. However, not everyone falls victim to unfavorable conditions, there is a group of resilient young people with foster care background, who are able to mobilize their resources, take advantage of their opportunities and show successful progress. The purpose of this study is to present the narratives of eight young adult from the child protection system, to identify the protective factors at different levels and to explore their resilience narratives, how they find meaning in their life story, so that it becomes a source of positive identity and resilience.

Keywords: resilience, protective factors, child protection, life history interview

BEVEZETÉS

A gyermekvédelmi gondozásból kikerült fiatal felnőttek egyikét képezik a legvulnerábilisabb társadalmi csoportoknak. Nemzetközi és romániai adatok szerint is sokkal nagyobb kockázatot képviselnek társadalmi kirekesztődés tekintetében, mint családban felnövekvő társaik. A negatív kimenetel az élet számos területén nehezíti társadalmi beilleszkedésüket. Alacsony iskolázottság, munkanélküliség, szegénység, hajléktalanság, tinédzserkori terheesség, pszichés és egészségi problémák jellemzőek náluk (Anghel – Dima 2008, Neagu – Petrescu 2017). Gyermekvédelmi dolgozók becslése szerint a rendszerből távozó fiatalok csak 10-30%-a képes a szocio-professionális integrációra (Câmpean 2010).

A gyermekvédelmi szakellátás a családtól való elszakadás, instabilitás, hányattatás, elhelyezési váltások és a gyermekvédelmi elhelyezéssel kapcsolatos stresszorok miatt olyan megpróbáltatásokkal teli életkörülménynek tekinthető, amellyel egy saját családban élő gyerekek

nem kell megbirkóznia. Mindezek ellenére azonosítható a gyermekvédelmi háttérű fiatalok azon csoportja, akik a hátrányos körülmények ellenére pozitív, sikeres kimenetelt, adaptációt mutatnak fel és eredményes társadalomba való beilleszkedéssel dicsekedhetnek.

GYERMEKVÉDELMI RENDSZER ROMÁNIÁBAN

Az elemzés helyszíne a román ellátórendszer, a Hargita Megyei Szociális és Gyermekvédelmi Igazgatóság, amelynek keretén belül működik a megyei gyermekvédelmi ellátás. Romániában legfelsőbb szinten az „Autoritatea Națională pentru Protecția Drepturilor Copilului și Adopție” (ANPDC) (Gyermekvédelmi és Adopciós Nemzeti Hatóság) koordinálja a gyermekvédelmi tevékenységet a Munkaügyi, Szociális Szolidaritás és Családügyi Minisztériumon belül. Megyei szinten a Szociális és Gyermekvédelmi Vezérigazgatóságok, a Megyei Tanácsok alárendeltségében funkcionáló közintézmények felelősek a megyei szociális és gyermekvédelmi ellátásért.

A mai formájában működő gyermekvédelem 1997-ben alakult, ekkor kezdték az addig működő árvaházakat és nagy létszámmal funkcionáló gyerekotthonokat családi típusú elhelyezőközpontokká alakítani. A rezidenciális típusú ellátás a gyermekvédelmi ellátás alatt levő gyerek elhelyezését és gondozását hivatott biztosítani családi típusú elhelyezőközpontokban, sürgősségi elhelyezőközpontokban vagy anya-gyermek központokban. A családi típusú nevelőotthonok vagy „családi házak” olyan kisebb intézmények, ahol maximum 12 gyerek elhelyezését lehet megoldani.

A családi típusú ellátások egy személy vagy család otthonában biztosítják a gyermekvédelmi gondozás alatt lévő gyerek nevelését a törvényi elhelyezés értelmében. Ezt biztosíthatja egy személy vagy személyek a gyerek családjából, rokon, családi barát, ismerős, akivel a gyermeknek kötődése alakult ki vagy hivatásos nevelőszülő, aki a gyermekvédelem alkalmazottja és nevelőszülői státusszal rendelkezik (ANPDCA 2019).

A gyermekvédelmi gondozás alatt lévő gyermek esetében, az intézkedés teljes ideje alatt a gyerek szociális munkása – aki általában egyben esetfelelős és esetmenedzser is – gondoskodik a gyerek sorsáról. A gyerek szociális munkása tartja a kapcsolatot és együttműködik a gyerek szüleivel, a helyi szociális hatóságokkal (a szülők lakóhelyén), a rendőrséggel, a személynyilvántartó hivatallal, esetlegesen börtönökkel, fegyházakkal, orvosokkal, iskolákkal és más szakemberekkel. A szociális munkás benyújthat, felterjeszthet a védelmi intézkedés elindítására, meghosszabbítására, megszüntetésére, a szülői jogok felfüggesztésére vagy visszaállítására, illetve az elhelyezés módosítására, a gyermek másik nevelőszülőhöz, családi elhelyezőközpontba vagy rezidenciális típusú intézménybe való áthelyezésére vonatkozó javaslatot, amit aztán a törvényszék vagy a Gyermekvédelmi Bizottság bírál el.

A rendszerből való kiutalás a fiatalok 18. és 26. életéve között történik, attól függően, hogy az adott fiatal továbbtanul-e nappali tagozatú felsőoktatási képzésben vagy más nappali tagozatú képzésben, illetve hogy igényli-e a két év támogatási időszakot.

REZILIENCIA

A hátrányos körülmények között eltöltött gyerekkor, a kedvezőtlen környezeti feltételeknek, kockázati tényezőknek való kitétség bizonyítottan megnöveli a fejlődési rendellenességek, pszichés zavarok, társadalmi beilleszkedési nehézségek valószínűségét. A kutatási eredményekből azonban kitűnik, hogy hasonlóan rizikós környezeti feltételek mellett felnövekvő gyerekek fejlődési kimenetelében hatalmas a heterogenitás (Rutter 2007, idézi: Ribiczey 2008). Míg egyes gyerekek problémákat mutatnak, mások majdhogynem sértetlenül kerülnek ki a megpróbáltatások közül és sikeresen funkcionáló felnőttekké válnak (Masten 1999, Masten – Reed 2002). Ezt a jelenséget nevezzük rezilienciának, amikor „kedvezőtlen, veszélyeztető környezet ellenére pozitív adaptáció, kedvező fejlődési kimenetel mutatkozik” (Masten – Best – Garmezy 1990; Rutter 2007, idézi Ribiczey 2008: 161). A reziliencia vizsgálatok célja a kedvező kimenetelhez vezető folyamatok feltárása (Ribiczey 2008).

A reziliencia varianciát mutathat a fejlődési területek között és az idő előrehaladtával is változatosság jelenhet meg a kimenetekben (Freitas – Downey 1998). Ha egy gyerek egy területen reziliensnek mutatkozik, másik területen nem feltétlenül tekinthető annak. A reziliencia tehát egy multidimenzionális fogalomként konceptualizálható, dinamikus folyamatként értelmezhető (Luthar – Cicchetti – Becker 2000; Rutter 2007, idézi Ribiczey 2008). Úgy tekinthetünk rá, mint egy változókéony egyensúlyra a stresszes életesemények, illetve protektív faktorok között. Míg az előbbieket növelik a sérülékenységet, az utóbbiak erősítik a rezilienciát (Werner 2000). Megfigyelhető mindezzel együtt azonban egyfajta konszenzus a kutatók részéről, hogy mely területeket foglalja magában a reziliencia, amely általában egybevág a fejlődési periódusok, szakaszok által meghatározott területekkel (Masten – Reed 2002).

A reziliencia kutatások két típusát különböztethetjük meg: a kvantitatív, változók vizsgálatán alapuló, összefüggéseket és előrejelző faktorokat azonosítani kívánó és a személyközpontú megközelítést. A személyközpontú kutatások kiválasztják a reziliens személyeket és az életutak tanulmányozása által azt próbálják megérteni, hogy miben különböznek a nem reziliens személyektől.

Homoki Andrea (2014) a serdülő korosztályhoz tartozó gyermekvédelmi gondozottak átfogó reziliencia vizsgálatát végezte el Magyarországon, egy gyermekvédelmi reziliencia modellt keresve. Welch (1987) humán ökörendszer szintjeit alkalmazva, iskolai sikerességet is igazoltan elősegítő reziliencia tényezőkből klaszteranalízis módszerével alkotott öt dimenzió a következő: család, iskola, társas támogatás, éhatékonyság, élet értelmébe vetett bizalom. Kutatásukban a gyermekvédelmi rendszerben is sikeresként definiált gyermekek aránya 33,2%-ra tehető, hasonlóan a nemzetközi eredményekhez. Reziliensként klaszteranalízis elvégzése után a fenti dimenziók közül legalább két szintéren legjobb mutatókkal bíró csoportokba tartozó serdülőket minősítették.

PROTEKTÍV FAKTOROK

Protektív faktoroknak azokat az egyéni, illetve környezeti tényezőket tekinthetjük, amelyek rizikós körülmények fennállásakor is elősegítik a kedvező kimenetel megjelenését. Stresszes életesemények esetén stressz-tompító/mérséklő funkcióval bírnak, pajzsként működnek, je-

lenlétükkel megkönnyítik az alkalmazkodást, sikeresebb adaptációt biztosítanak (Masten 1994, idézi Werner 2000).

A rizikós körülmények között élő gyerekek mintáján végzett kutatások születték a reziliencia kutatások legjelentősebb eredményeit, számos protektív faktort azonosítottak, amelyek elkülöníthetők egyéni belüli, családi/kapcsolati és közösségi/társadalmi tényezőkre (Werner – Smith 1982, idézi Luthar – Cicchetti – Becker 2000). Jelen tanulmányban ez utóbbihoz sorolom a gyermekvédelemnek mint társadalmi intézménynek tulajdonítható protektív hatásokat is. Az 1980-as évektől különböző tudományterületeken talált egybecsengő eredmények segítségével sikerült azonosítani azokat a legfontosabb védőfaktorokat, amelyek sokféle fenyegetettség esetén, kultúrától függetlenül összefüggenek a jó alkalmazkodással, megfelelő fejlődéssel.

PROTEKTÍV FAKTOROK AZ EGYÉN SZINTJÉN

A legkorábbi életkorban már megfigyelhetők az egyéni belüli protektív tényezők, amelyek pozitív választ váltanak ki a környezetből, elősegítve a támogató felnőttek odafordulását. Ilyen a csecsemőkori éberség, figyelmesség, válaszkészség, könnyű megnyugtathatóság, szociabilitás (Werner 2000, Rutter 2000, idézi Ribiczey 2008). Kisgyerekkorban a válaszkészségen kívül ide tartozik a fejlett kommunikációs készség, problémamegoldó készség, önállóság, másoktól való segítségkérés képessége és a reflektív kognitív stílus (Werner – Smith 1982, idézi Werner 2000; Rutter 2000, idézi Ribiczey 2008). Iskoláskorban – eltérő társadalmi és kulturális környezetben készült – vizsgálatok egybecsengő eredményei szerint az énhatékonyság, a kompetencia és szociális támaszkeresés függ össze a hatékony megküzdéssel és a rezilienciával (Anthony 1987, Radke-Yarrow – Brown 1993, Seifer et al. 1992, Wallerstein – Kelley 1980, idézi Werner 2000). A kisgyerekkorban már megjelenő jó problémamegoldó és kommunikációs készség, önállóság és szociabilitás továbbra is védőfaktoroként funkcionál, elősegítve az optimális fejlődést és környezethez való alkalmazkodást. A jó koncentrációs készség és impulzuskontroll lehetővé teszi a feladatokban való teljesítést. A széles érdeklődési kör és hobbik kipróbálása a kompetencia, büszkeség és megnyugvás érzését nyújtja (Werner 1991, idézi Werner 2000).

Serdülő- és felnőttkorban a következő személyiségvonások különböztethetik meg a rizikós hátterű, de sikeresen megküzdő fiatalokat a bűnelkövető és mentális problémákkal küzdő társaiktól: pozitív énkép, belső kontroll attitűd, felelősségérzet, szociabilitás, teljesítményorientáltság, tervezés képessége és feminitás (Werner – Smith 1989, idézi Werner 2000, Lösel – Bliesener 1994). Vitatottabb tényező a közvetett hatása miatt, de bizonyos esetekben az intelligencia is védőfaktoroként funkcionálhat, hiszen hatékonyabb problémamegoldó és coping készségeket, illetve magasabb iskolai teljesítményt segíthet elő (Block – Kremen 1996, Egeland – Carison – Stroufe 1993, Herrenkohl – Herrenkohl – Egolf 1994, Radke-Yarrow – Brown 1993, Seifer et al. 1992, idézi Werner 2000, Werner – Smith 1992). Szintén védőfunkcióval bír stresszes életesemények, megpróbáltatások idején a vallásos hit, meggyőződés, az élet értelmébe vetett hit, amely támogatja az értelemmel teli feldolgozást és a másokhoz való odafordulást, együttérző viselkedést (Anthony 1987, Dalianis 1994, Moskovitz 1983, idézi Werner 2000).

PROTEKTÍV FAKTOROK A CSALÁD SZINTJÉN

A következő csoportját a protektív tényezőknek a család szintjén ható védőfaktorok képezik. Konfliktusos, feszültségteljes környezet, családi háttér ellenére a – legalább egy személyhez való – stabil, szoros kötődés megléte biztosítja az alapvető bizalomérzet kialakulását, főleg a gyerek első életévében. Egyik legerősebb protektív tényezőnek bizonyult továbbá az anya iskolázottsága és kompetens gondozói magatartása (Werner – Smith 1992, Werner 2000).

Abban az esetben, ha az anya nem képes az elsődleges gondozó szerepét megfelelően el látni, felértékelődik a többi közeli hozzátartozó, mint például a nagyszülők szerepe, amely több módon protektív hatású lehet az érzelmi kötődés biztosításától az anyagi támogatás biztosításáig (Werner – Smith 1992, Hetherington et al. 1989, idézi Werner 2000).

A testvérekhez való kötődés szintén protektív hatású lehet, ha a szülőkhöz való kötődést kiegészíti és nem helyettesíti (Werner 2000). Viszontagságok között felnövekvő gyerekek életében a gondoskodásban részesülő, illetve a gondoskodást nyújtó testvér számára egyaránt protektív hatású ez a kapcsolat, hozzájárulva a felelősségtudat és szociális érettség megerősödéséhez (Werner 1991, Werner – Smith 1989, idézi Werner 2000). A testvérek érzelmi támaszt és erőforrást jelenthetnek, tompíthatják a traumatikus hatásokat és szerepmódként, példaképpül szolgálhatnak egymás számára (Wallerstein – Blakeslee 1989, Hetherington et al. 1989, idézi Werner 2000).

PROTEKTÍV FAKTOROK A KÖZÖSSÉG/GYERMEKVÉDELEM SZINTJÉN

A longitudinális kutatások eredményei szerint a reziliens gyerekek irányába széleskörű támogatás érkezett a családjukon kívülről is és gyakran élvezték barátaik, szomszédaik, tanáraik pártfogását (Werner 2000).

A kutatásokban reziliensként azonosított gyerekek, hátrányos körülményeik ellenére népszerűek az óvodai, iskolai közösségükben, képesek megkedveltetni magukat a társaikkal. Egy vagy több szoros baráti kapcsolatot ápolnak és ezekre érzelmi erőforrásként támaszkodnak (Werner – Smith 1992).

Az iskolai környezet képes lehet kompenzálni, korrigálni az otthon elszenvedett hiányokat, sérüléseket, menedékként funkcionálhat, elősegíti a készségek kifejlődését, képességek kiaknázását, önbizalmat és társas támaszt nyújthat (Wallerstein – Kelley 1980, idézi Werner 2000, Ribiczey 2008).

A tanárok, mentorok – gondoskodást és kompetenciát mutató – pozitív szerepmódként, példaképként, bizalmasként jelenhetnek meg a gyerek életében (Freedman 1993; Radke-Yarrow – Brown 1993, Wallerstein – Blakeslee 1989, Werner – Smith 1989, Werner 1991, idézi Werner 2000, Werner – Smith 1992).

A gyermekvédelmi gondozás területén azonosíthatunk további védőfaktorokat, olyan specifikus protektív tényezőket, amelyek egyben a professzionális és kompetens szakellátás alapelvei és elősegítik a gondozott gyermek vagy fiatal adaptív alkalmazkodását és sikeresnek mondható fejlődési kimenetelét.

A hazagondozás mint elsődleges szakellátási cél érdekében, a biológiai szülőkkal való kapcsolattartás támogatása kulcsfontosságú a gyermekvédelmi munkában. Ha a szülő aktuális szociális, anyagi vagy családi helyzete nem is teszi lehetővé a hazagondozást, a kapcsolattartás

akkor is jótékony lehet a gyerek számára – pszichésen megterhelő volta ellenére – a pozitív interakció, traumafeldolgozás, a családról való információszerzés és ezáltal az identitásépítés lehetősége által. A szülőkkal való kapcsolattartás – nemzetközi kutatások szerint is – alacsonyabb depresszióval és externalizáló viselkedéssel függ össze (McWey – Acock – Porter 2010). Ha a gyerek nemcsak a szülei, hanem a tágabb rokonsággal is találkozik, megerősítheti a valahova tartozási érzését (Vandervort – Henry – Sloane 2012).

Egy másik jelentős szempont a gyermekvédelmi szakellátásban a testvérek együttes elhelyezése. A testvér jelenlétének és a testvéri kapcsolat folytonosságának a biztosítása traumapompító és stresszcsökkentő tényező, társas és érzelmi támaszt, sorstársat jelent a hányattartott körülmények között.

Az elhelyezés stabilitása szintén fontos védőfaktor, hiszen a gyerekek nem a bizonytalanságot és elszakadást kell újra és újra megtapasztalnia, hanem megélheti a folytonosságot, a biztonságot, amely megfelelő alapot nyújt a fejlődéshez.

A gyermekvédelmi szakellátásban azt a protektív hatást, amelyet a családi védőfaktoroknál említettünk, mint szoros, stabil kapcsolatot egy kiszámítható felnőttel, a hivatásos nevelőszülővel vagy a lakásotthonos nevelővel való kapcsolat képviselheti. A hivatásos nevelőszülők vagy családi típusú gyermekotthonban dolgozó nevelők olyan szülőket helyettesítő szereplők, akik a gyermekvédelem alkalmazottai, akik azonban betöltik a szülő szerepét a gyerek életében. Mivel az egyik legerősebb védőfaktor a legalább egy felnőttel kialakuló pozitív, támogató kapcsolat, a nevelőszülő személye lehet a legjelentősebb tényező a gyermekvédelmi reziliencia kialakulásában, az ő munkája, gondoskodó odafordulása bírhat a legjelentősebb és legközvetlenebb hatással a gyerek életére. Kutatások szerint is, a nevelőszülővel való minőségi kapcsolat elősegíti a gyerek sikeres alkalmazkodását és a reziliencia kialakulását (Luke – Coyne 2008, idézi Nelson – Horstman 2016, Nelson 2014).

A gyerek gyermekvédelmi esetfelelősenek, szociális munkásának kulcsszerepe van a gyermek sorsának irányításában és így a reziliencia előmozdításában is. Egy kompetens, professzionális, gyerek igényeit és szükségleteit figyelembe vevő, gyerekekkel bizalmi kapcsolatot kialakítani tudó esetfelelős nagymértékben elősegítheti a fiatal egészséges fejlődését, sikeres alkalmazkodását és képességeinek kibontakoztatását.

MÓDSZERTAN

Jelen kvalitatív tanulmány célja feltárni a romániai Hargita Megyei Szociális és Gyermekvédelmi Vezérgazgatóság keretén belül gyermekvédelmi ellátásban felnőtt fiatalok megküzdéshez és reziliencia jelenségéhez fűződő narratíváit és azokban azonosítani a rezilienciát támogató és elősegítő tényezőket egyéni, családi és közösségi/gyermekvédelmi szinteken.

Nyolc interjúalannyal a McAdams-féle életútinterjú (1995) általam módosított változatát vettem fel, arra kértem őket, hogy meséljék el életük történetét gyermekvédelmi gondozottságuk szempontjából.

Az interjúalanyok olyan fiatal felnőttek voltak, akik teljes gyerekkorukat vagy annak túlnyomó részét az erdélyi Hargita Megyei Szociális és Gyermekvédelmi Vezérgazgatóság gondozottjaként töltötték családi típusú gyermekotthonban vagy nevelőszülőnél nevelkedve. Az öt nő és három férfi életkora 18 évtől 27 évig terjedt (Márta 18 éves, Mónika 19 éves, Báborka

19 éves, Anna 19 éves, Laura 19 éves, Attila 21 éves, Géza 22 éves, Éva 27 éves az interjú felvételének idején), átlagéletkoruk 20 év. Az interjúrészletek idézésénél és az interjúalanyokra való hivatkozáskor álneveket használok. Éva és Attila nagy gyerekkorban, majd családi típusú elhelyezőközpontban nevelkedtek. Gézát hároméves korában a nagy gyerekkorból vette magához a nevelőszülő. Anna, Márta és Laura nevelőszülőnél nőttek fel, Annát hároméves korában emelték ki a családból, Márta és Laura csecsemőként került nevelőszülőhöz. Mónika gyerekkorban nevelőszülőktől családi típusú gyerekkorba került és ott élt nagykorúságig. Bíborka nyolcéves korában került otthonról családi típusú gyerekkorba. Az interjúalanyok közül Éva rendelkezik felsőfokú végzettséggel, Attila az interjú felvételének idején felsőfokú tanulmányokat folytat.

PROTEKTÍV FAKTOROK A FIATALOK ÉLETTÖRTÉNETEIBEN

A következőkben a fiatalok által elmesélt élettörténetekben fellelhető protektív tényezőket, védőfaktorokat szeretném azonosítani.

Protektív faktorok az egyén szintjén

A sikeres fiatalok magatartásában, attitűdjében, személyiségében több olyan vonást, jellemzőt is felfedezhetünk, amely hozzájárult sikeres alkalmazkodásukhoz a kihívást jelentő, változó életkörülmények közepette. Egyik ilyen tulajdonság az önkontroll, szabálykövetés, alkalmazkodási képesség, amelyről egy női interjúalany így számol be:

„Igyekeztem megfelelni, a szabályokat betartani, mert tudtuk, ha betartjuk azokat a szabályokat, akkor kevesebb a cirkusz. Inkább így tudtam ezt elképzelni, s ez szerint mentem. Fogadjak szót, nem feleltem egyszer se, mert hamarabb befejeződött akkor a vita, kiordibálta magát a nevelő, én mentem fel és végeztem a dolgomat tovább s kész” (Éva, 27 éves)

A teljesítménymotivációt, éhatékonyságot, önbizalmat olyan beállítódásként azonosítják, amely mozgatórugóként motiválta őket:

„mi erélyesebbek voltunk, ambiciózusabbak és kitartóbbak, ez bennünk volt, ez a »még azért is megcsináljuk«, mert mindig mondták, hogy úgysem sikerül az érettségi, s mi mondtuk, hogy még azért is sikerül az érettségi” (Éva, 27 éves)

A sikermotiváció és felelősségérzet hasonlóképpen ösztönözte őket:

„Szerintem az motivált mindenkit, hogy nehogy az utcára kerüljön, hogy valami legyen belőlünk, hogy tudjunk megállni a saját lábunkon” (Éva, 27 éves)

A pozitív énkép, belső kontrollhely, vagyis a hit, hogy saját maguk képesek befolyással lenni az életükre, előmozdítani annak sikerességét, olyan jellemzők, beállítódások, amelyek erőforrást jelentenek mind a rendszeren belüli életben, mind a rendszerből való távozás pillanatában, mind a független élet kialakításában. A reziliencia kutatások szerint is mindezek a jellemzők különböztetik meg a rizikós hátterű, de sikeresen megküzdő fiatalokat a bűnelkövető

és mentális problémákkal küzdő társaiktól (Werner – Smith 1989, idézi Werner 2000, Lösel – Bliesener 1994).

Az önállóság azon kívül, hogy a rendszeren belüli életben is előny, különös fontosságot kap a kiutalás, a rendszer elhagyásának pillanatában:

„Tehát magamnak kellett mindent kialakítsak. Én itt várhattam, hogy helyettem megcsinálják a dolgokat, mert senki nem segített. [...] Ilyen téren büszke is vagyok magamra, hogy tényleg teljesen önerőből én idáig eljutottam” (Éva, 27 éves)

A felsőoktatásban továbbtanuló vagy felsőfokú végzettséggel rendelkező interjúalanyok élettörténeti narratívájából kitűnik az intelligencia, a jó kognitív készségekkel való rendelkezés, a tanuláshoz való pozitív hozzáállás is, amely más kutatások szerint is elősegítheti a rezilienciát, a sikeresebb alkalmazkodást (Block – Kremen 1996, Egeland – Carison – Stroufe 1993, Herrenkohl – Herrenkohl – Eglolf 1994, Radke-Yarrow – Brown 1993, Seifer et al. 1992, idézi Werner 2000, Werner – Smith 1992).

Egyéni védőfaktorai sorában a hit, vallásosság is megjelenik:

„Persze a hitnek is van köze, hogy kell higyél Istenben, ez is köze játszik. Nyilván ha nem hinnék, akkor lehet nem lenne... Inkább a hit, lehet hogy a hit, amiből meritek” (Éva, 27 éves)

„Örülök, hogy el tudok menni misére, mert legalább kiszakadok a gondjaimból. Nem arra koncentrálok, hogy milyen problémám van, vagy holnap mi vár rám, vagy bármi más” (Márta, 18 éves)

Hasonló erőforrás a remény, az élet értelmébe vetett hit:

„Tudom, hogy egyszer minden rendbe jön, semmi sem tart örökké és a nehéz időszak is el fog múlni” (Mónika, 19 éves)

A vallásos hit, remény, élet értelmébe vetett hit bizonyítottan védőfunkcióval bír és elősegíti az értelemmel teli megküzdést és feldolgozást (Anthony 1987, Dalianis 1994, Moskovitz 1983, idézi Werner 2000).

Habár a megkérdezett fiatalok nagy része nem rendelkezett határozott tervvel a jövőre vonatkozóan – ami helyzetükből adódóan talán természetes is – mindannyian tápláltak egy homályos, de bizakodó, reményteli képet a jövőről. Egyes interjúalanyoknál megjelenik a gyermekvédelem adta lehetőségek kiaknázásának szándéka: „amíg itt tudok lenni, addig iskolázok” (Biborka, 19 éves) és más célok kitűzése a jövőre nézve: „a barátommal ki akarunk menni külföldre” (Biborka, 19 éves), „persze a jövőben mindenképpen lesz érettségim, tehát, ha török, ha szakad, nekiülök s megcsinálom. Tehát nincsen ilyen, hogy lehetetlen” (Mónika, 19 éves).

Két interjúalany is kiemelkedően jelentős erőforrásként említette az olvasást, mint hobbit, személyiségformáló és érzelmi, szellemi feltöltődést nyújtó tevékenységet:

„én a könyveknek rengeteget köszönhetek. Ma nem tartanék ott, ahol” (Attila, 21 éves),

„régebb eljutottam odáig, hogy elolvastam így háromszáz könyvet, most két éve nem számolom, de folyamatosan olvasok, aztán nem tudom, igazából minden egyes könyv hatással van rám, bármelyiket olvasom, mindegyik után elgondolkodom és nagyon-nagyon beleélem magam” (Mónika, 19 éves)

Protektív faktorok családi és kapcsolati szinten

Családi tényezők szintjén az egyik legerősebb protektív faktort a gyermekvédelmi gondozott gyermekek életében a testvérekkel való együttes elhelyezés jelenti. Egy fiatal nő így számol be a testvéreihez fűződő viszonyról:

„Mi amúgy hárman vagyunk testvérek, van egy fiú testvérem is, ő a bátyám, meg van egy nővérem. Inkább a nővéremmel szorosabb a kapcsolat, a bátyám ugye nagyobb, ő ment a maga útja fele és a nővérem volt az, akire mindig számíthattam, s olyan volt mintha az édesanyám lett volna. A korához képest hamar fel kellett nőjön ő” (Éva, 27 éves)

A nővérel való szoros kapcsolat érzelmi biztonságot, társas támaszt jelenthetett számára az érzelmileg rideg elhelyezési körülmények között, ahol senki mással nem volt lehetősége meleg, támogató kapcsolatot kialakítani. A testvéri kapcsolat jelenléte és folytonossága csökkenthette az otthonról való elszakadással járó traumát, stresszt. Láthatjuk, hogy anyja jelenlétének hiányában a nővére kompetens szülő-figurává lépett elő a számára, pozitív szerepmo-dell, példakép volt:

„egyedüli ilyen személy, aki pozitívan hatott rám végig, az a nővérem volt. Ő volt a példaképem mindig, akire úgy felnéztem, s tudtam, hogy na, úgy az ő útvonalat kell én is kövessem ahhoz, hogy ne vesszek el a sülyesztőben. Ő volt tényleg, aki mindig, mindig ott volt, a mai napig ott van. Nagyon szoros is a kapcsolat, talán még szorosabb is a kapcsolat kettőnk között, mint anyum s köztem” (Éva, 27 éves)

Egy másik fiatal hölgy konfliktusokkal terhelt kapcsolatot ír le egyetlen családtagjával, a bátyjával, akivel végig együtt éltek a szakellátásban, először nevelőszülőnél, majd családi típusú gyermekotthonban. Ez a feszültséggel teli viszony azonban mégis olyan köteléket jelentett a fiatal lánynak, amelyben megtapasztalhatta a feltétel nélküli elfogadást, kötődést, azt, hogy valaki számára ő a legfontosabb, legértékesebb. Ez az átélés, ez a kötelék egy szülők nélküli gyerekkorban hiánypótló lehet.

„És rossz volt, azt is tudom, hogy [...] nagyon rossz volt a kapcsolatunk [...] és így utólag ráébredek, hogy hiába az a sok rossz dolog s amivel megbánt, úgymint tudom, hogy százas, hogy a világon úgymint engem szeret a legjobban és bármi történik is, bármi rossz dolog, úgymint tudom, hogy én mindig a húga maradok, úgymint engem fog szeretni” (Mónika, 19 éves)

Ezek a vallomások, narratívák egybeesnek a reziliencia kutatások eredményeivel, amelyek szerint a testvérek jelenléte jelentős védőfunkcióval bír, érzelmi támaszt, szerepmo-dellt, példaképet biztosít, amely mind a támogatást nyújtó, mind a támogatást elfogadó gyermek testvér számára jótékony hatású. (Wallerstein – Blakeslee 1989, Werner 1991, Werner – Smith 1989, Hetherington et al. 1989, idézi Werner 2000).

A másik nagyon jelentős védőfaktor a gyermekvédelmi gondozottak életében az anyával vagy valamelyik szülővel megmaradt pozitív viszony, folyamatos kapcsolattartás a gyermekvédelmi gondozás ideje alatt. Ebben a fejezetben először említett fiatal hölgy esetében édesanya rendszeresen jött hozzá látogatóba és a kislány a vakációkat is otthon töltötte.

„S felkerültem a nagy gyerekotthonba. Hát, ott is nagyon-nagyon sokan voltunk, tömegnyomor, hát eléggé... Nem, nem voltak jók a körülmények egyáltalán, fejezzük ki úgy magunkat. Inkább ebből az időszakból az maradt meg, hogy mindig vártam, hogy édesanyánk jöjjön haza, s vigyen haza minket. Minden vakációban ugye jött értünk, jött s hazavitt. Ez maradt meg leginkább bennünk. [...] Mi azért még a szerencsés gyerekek közé tartozunk, mert ugye ott van édesanyám, aki minden második hétvégén és minden vakációban meglátogatott vagy hazavitt. Jó élménynek ezt mondhatom, mert ugye mindig, amikor hazavitt [...] akkor... Nem akartunk semmit sem. Elvihettek a nevelők tengerre, akárhova, mi mindig haza akartunk menni. Inkább nem megyünk kirándulni, se sehova, csak mehecsünk haza” (Éva, 27 éves)

Éva narratívájában a szülői otthon, édesanyja közelsége egy olyan csodálatos menedék, amely mindennél értékesebb feltöltődést, érzelmi erőforrást nyújt a gyermekvédelem zord életkörülményei között. A szülői ház melegsége kellemes változatosságot és kapaszkodót jelentett neki a gyermekotthoni élet megpróbáltatásai közepette, könnyebbé téve az ottani stresszorok elviselését, azokkal való megküzdést.

Egy rendezett, megbocsátáson alapuló szülő-gyerek kapcsolat – amihez kétségkívül sok belső munka, valamint kapcsolattartás, kommunikáció volt szükséges előzőleg mindkét fél részéről – lehetővé teszi a pozitív családi légkör kialakulását és a további kapcsolattartást, a családi gyökerek mélyebb megismerését. Egy fiatalember így mesél erről:

„anyunak konkrétan elmondtam, hogy nem haragszom erre, ami történt meg, hogy így történt és hogy ő emiatt ne szégyellje magát, hogy ez neki ne legyen egy rossz dolog, mert jól vagyunk, megvan mindenünk és én ezt megbocsátottam már nagyon rég neki.” [...] Tehát mindig, amikor találkozunk, mesél. Hol a gyerekorról, hol miután elkerültünk, de igen. Sokat mesél, de szerintem még mindig van, amit elmeséljen” (Attila, 21 éves)

Szakirodalom is megerősíti, hogy a szülőkkel és a tágabb rokonsággal való kapcsolattartás támogatja a pszichés egészséget, a valahová tartozás érzés és az identitás kialakulását (McWey – Acock – Porter 2010, Vandervort – Henry – Sloane 2012).

Elsősorban a női interjúalanyok emelték ki – három esetben is – a párkapcsolatot mint jelentős védőfaktort, legfontosabb kapcsolati erőforrást. Számukra, úgy tűnik, a párkapcsolat jelenti azt a hiánypótló és terapeutikus tapasztalatot, amelyben az elfogadást és szeretetet átélhetik.

„Másik meg, hogy megismertem a mostani barátomat. [...] Már több, mint két éve együtt vagyunk, úgyhogy... Ő az egyetlen, akiben 100%-ig megbízom, akinek tényleg el tudok akármit mondani, úgyhogy ez nekem nagyon jó. Nekem a barátom, ő minden. Ő nekem apám, anyám, minden, mert tényleg vele a kapcsolat is nagyon szoros és ő az, akinek tényleg mindent el tudok mondani...” (Biborka, 19 éves).

„Van egy angyali barátom, aki megért, ha rossz napom van, támogat; ha emlékek feljönnek, megölel, egyszóval ő elfogad olyannak, amilyen vagyok” (Anna, 19 éves)

Kiemelik továbbá a keresztszülőket, a legközelebbi barátnőket, barátokat, illetve a nevelőszülő családját. Olyan személyeket említenek, akik irányából feltétel nélküli elfogadást és a

családi összetartozás érzését tapasztalják. Többen is a testvérviszony hasonlaltal élnek ebben a vonatkozásban, így fejezve ki az összetartozásra és egyenlőségre alapuló kapcsolatot:

„A legjobb barátnőm, vele úgy voltunk, mint a testvérek” (Biborka, 19 éves).

Az egyik fiatal nő interjúalany így fogalmaz a nevelőszülő családjáról, a nevelőszülő saját gyermekeiről:

„Ismerem őket, jóban vagyok velük. Úgy néznek rám, mintha testvérük lennék” (Márta, 18 éves)

Egy fiatalember így mutat rá, hogy mennyire fontos a gyermekvédelemben élő gyerekeknek, fiataloknak a felszabadultságot megengedő, elvárások nélküli odafordulás, a megfelelési kényszer nélküli kapcsolat, a feltétel nélküli elfogadás, amit ő bérmakeresztapja által kapott meg:

„Ő a gyerekkoromat végigkísérte. Tehát ő is nagyon sokat tud rólam, ő is nagyban meghatározta az életemet, ő is az az ember volt, aki ugyancsak megértett, aki tudta. És mindig nem azt mondta, hogy »légy ügyes«, hanem, hogy »légy rossz kölyök«, [...] ő nála is ezt láttam, hogy olyannak szeretett, amilyenek vagyunk” (Attila, 21 éves)

A longitudinális kutatások eredményei szerint is a reziliens gyerekek irányába széleskörű támogatás érkezik a családjukon kívülről, gyakran élvezik barátaik, szomszédaik pártfogását, egy vagy több szoros baráti kapcsolatot ápolnak (Werner – Smith 1992, Werner 2000).

Közösségi és gyermekvédelmi protektív faktorok

A gyermekvédelmi rendszeren belül a családi típusú elhelyezőközpontban lakó fiatalok úgy említik ezt a környezetet, ahol – bár hátrányokban és negatívumokban is részüik volt – mégis megtapasztaltak egy családias, bizonyos szempontból biztonságot nyújtó közösségi létet. Van, aki elégedettséggel tekinti át lakóotthonbeli életét:

„tizenegy éve vagyok itt, az embereket megszoktam, a nevelőkkel jól kijövök, úgy nagyjából nem volt problémám velük, nekik se velem, úgyhogy én azt kell mondjam, nagyon jó” (Biborka, 19 éves)

Más a nevelőkkel való szoros kapcsolatát emeli ki, mint pozitív tényezőt:

„nagyon-nagyon közel kerültem a nevelőkhöz, tényleg bármilyen dologról tudtam velük beszélni, tényleg egy igazi családi hangulat volt” (Mónika, 19 éves)

vagy a közösségi érzést helyezi középpontba:

„Nagyon sok nehéz időszak van, de attól eltekintve, ugye velük lakok, egymás között is vannak problémáink, de vannak jó időszakaink” (Mónika, 19 éves)

Az egyik interjúalany egy olyan inspiratív, edukatív környezetet ír le az egyik családi típusú gyermekotthon esetében, ahol nemcsak egy demokratikusabb vezetői stílust tapasztalhattak meg a csoportvezető részéről, hanem hangsúlyt fektettek a személyiség- és önismeretfejlesztésre és a közösségépítésre is.

„ez sehol nem volt meg, ez, ami engem meglepett és igazából ennek nagyon örültem, meg jó is volt, jó hatással volt rám, hogy adott a gyerekek véleményére, mert amúgy rendszerben ez régen, sőt, nem zárom ki, hogy a mai napig nincs ez így [...] S akkor itt az öt év alatt, ami jó volt, [...] nagyon sok jó dolgot csináltunk, például voltak ilyen közös filmezések és akkor utána, vagy film után vagy másnap, akkor megbeszéltük azt a filmet vagy mindenki leírta a véleményét egy adott filmről. [...] nyilván voltak konfliktusok s akkor ezt úgy próbáltuk meg kezelni, hogy mindig leültünk közösen megbeszélni. Ez az előző helyeken nem volt meg. [...] például volt olyan, hogy kérdéseket kaptunk [...] csoporttársakkal kapcsolatos kérdések [...] vagy volt hittal kapcsolatos kérdés [...] vagy a szeretet, a barátság, az önmagaddal való kapcsolat, minden” (Attila, 21 éves)

Az interjúalany szerint ez jelentős mértékben hozzájárult az önismereti szál elindításához az életében és gyermekvédelmi identitásának elfogadásához:

„Tehát már öttől, ugye ötödikesen, meg attól kezdve öt évet, tehát olyan jó kilenc-tizedikig ilyen kérdéseken filózni, ez nagyban hozzájárult a személyiségem fejlődéséhez. [...] Úgymond lehet, hogy a való életben nem voltam mindenkivel őszinte akkoriban, de azokon a papírokon saját magamnak őszinte voltam. S akkor ilyen dolgokat fejlesztettünk, hogy fogadjuk el magunkat, hogy ezt a helyzetet [...] ez az, ami szerintem elindította, ezek a dolgok, ezek a kérdések, ezek az elmélkedések [...], hogy régen nagyon nem szerettem, meg igazából azt gondoltam, hogy az, hogy én gyerekotthonban, meg ilyen rendszerben vagyok, tehát, hogy az egy átok az életembe. Mára már ajándékként tekintek rá és nem bánom” (Attila, 21 éves)

Egy másik típusú lakóotthon, amely mint pozitív és fejlesztő környezet domborodik ki egy fiatal hölgy narratívájából a felsőoktatásban tanuló gyermekvédelmi gondozott fiataloknak fenntartott lakóotthon volt. Az itt töltött időszakot az interjúalany kiemelkedően pozitív szakaszának élte meg élményekkel és tapasztalatokkal való gazdagodása illetve önállósodása szempontjából. Ez olyan – azóta már megszűnt – pozitív gyakorlata volt a Hargita megyei gyermekvédelmi ellátásnak, amely életkori igényeknek megfelelő, szabadabb közeget biztosított a felsőoktatásban tanuló kedvezményezettnek és elősegítette független, felnőtt identitásuk kialakulását. Az interjúalany számára is lehetővé tette az egyetemi diákéletbe, szórakozási lehetőségekbe való bekapcsolódást, amely a fiatalabb gyerekekkel való együttes elhelyezés esetén nehezebben megvalósítható.

Az interjúalanyok közül az a négy fiatal, aki huzamosabb ideig nevelőszülőnél nevelkedett, kiemeli a nevelőszülőt, mint fontos vagy akár legjelentősebb személyt az életében, aki rendkívül pozitív hatással volt annak alakulására:

„Én most úgy vagyok vele, hogy jobb, hogy elkerültem tőlük, elkerültünk anyáinktól. Most igenis van egy, most igenis mondom neki, hogy anyukám, mert ő tényleg egy anya, egy anyagi anya, de én ezt az igazi anyámra nem tudnám mondani” (Anna, 19 éves)

A nevelőszülővel való minőségi kapcsolat bizonyítottan fontos protektív tényező és elősegíti a gyerek sikeres alkalmazkodását (Luke – Coyne 2008, idézi Nelson – Horstman 2016, Nelson 2014).

Említenek olyan személyeket, akik a gyermekvédelmi ellátórendszer dolgozói, de akikkel szorosabb, közvetlenebb kapcsolatot sikerült kialakítaniuk:

„Persze nekem van egy nevelőnő, akivel a mai napig jóban vagyok – ő már nincs ott – mai napig jóban vagyok, a családjával, járok hozzá, de ő az egyetlen. És pont ő azért az egyetlen, mert ő is másként állt hozzánk, mint a többi nevelő. Tehát őt érdekelte az, hogy milyen napom volt, hogy vagyok, hogy, hogy megy a sulij, hogy... Ilyen dolgok, és akkor így néztem, hogy, na végre egyvalakit érdekel a nevelők közül és a mai napig... Nyilván elment, nem volt jó dolog, de kell továbblépni és a mai napig nagyon jó kapcsolatban vagyunk, és tényleg pont ezért, mert ott is megvolt a bensőséges kapcsolat” (Attila, 21 éves)

Egy interjúalany említ mentort, példaképet a gyermekvédelmi ellátásból, egy olyan csoportvezető nővért a családi típusú elhelyezőközpontból, aki reményt próbált adni a fiataloknak, erőfeszítésre és megküzdésre biztatta őket, amihez személyes példával járt elől:

„Meg még ami tetszett, hogy – és ez azelőtt nem volt [...] – hogy végre valaki azt mondta, hogy van ebből kiút. Innen is meg lehet csinálni és innen is fel lehet állni és lehet jó életet élni, csak meg kell hozni az áldozatokat [...] Ő egy példa volt erre, hogy ha ő is meg tudta csinálni, akkor mi is képesek vagyunk rá” (Attila, 21 éves)

A mentorok szerepmodellként, példaképként járulhatnak hozzá a sikeres megküzdéshez, alkalmazkodáshoz a gyerek életében (Freedman 1993, Radke-Yarrow – Brown 1993; Wallerstein – Blakeslee 1989, Werner – Smith 1989, Werner 1991, idézi Werner 2000, Werner – Smith 1992).

Iskolai szinten több interjúalany is fontos protektív tényezőnek tartja az osztályközösséget, osztálytársait:

„kilencedikbe felkerültem, ez a fordulópont volt, hogy elfogadtak, s ha kellett velem sírtak, ha elmondtam, hogy valami rossz történt velem, ha valami örömem volt, velem kacagtak” (Anna, 19 éves)

Ezek a vallomások, narratívák egybecsengenek más kutatási eredményekkel, miszerint az iskola, azon kívül, hogy elősegíti a készségek kifejlődését, képességek kiaknázását, a kortársakkal való pozitív viszony által társas támaszt biztosíthat, ezzel segítve az élet más területén jelentkező stresszorokkal, kihívásokkal való megküzdést (Wallerstein – Kelley 1980, idézi Werner 2000, Ribiczey 2008). A kutatások szerint is a reziliensként azonosított gyerekek általában népszerűek az óvodai, iskolai közösségekben, képesek megkedveltetni magukat a társaikkal (Werner – Smith 1992).

Habár a tanárok, mentorok is fontos szerepet tölthetnek be a gyerekek életében (Freedman 1993, Radke-Yarrow – Brown 1993, Wallerstein – Blakeslee 1989, Werner – Smith 1989, Werner 1991, idézi Werner 2000, Werner – Smith 1992) egy interjúalany volt, aki kedvenc tanárt, mentort emelt ki narratívájában. Emlékei visszaidézésből kitűnik, mennyire fontos a

gyermekvédelmi szakellátásban élő gyerekek számára az értékelés, a pozitív visszajelzés, az elismerés, amit szülői jelenlét hiányában általában nem kapnak meg:

„a rendszerben [...] dicséretet nem kapunk nagyon meg pozitív megerősítést. [...] S akkor később összefutottunk és a tanárnő mondta, hogy büszke rám. [...] végre valaki elismeri azt, hogy... Nem is azt, hogy valamit jól csinálok, hanem, hogy végre valaki büszke rám” (Attila, 21 éves)

Volt olyan interjúalany, aki a sportolás által találta meg a támogató közösséget és hobbit. A kosárlabdacsapat tagjaként számos előnyt megtapasztalhatott, amelyek mind védőfunkcióval bírtak az életében. Az elméleti bevezetőben is említést tettünk róla, hogy a hobbik többek között a kompetencia, megnyugvás és büszkeség érzése által protektív szereppel bírnak (Werner 1991, idézi Werner 2000). Bizonyára az ő életében is erőforrást jelentett egyrészt a közösséghez, csapathoz való tartozás, másrészt a sportolás pozitív hozadéka mind testi, mind pszichés szinten, például az énhatékonyság, sikerélmény és önbecsülés növekedése által.

GYERMEKVÉDELMI GONDOZOTTSÁGHOZ KAPCSOLÓDÓ NARRATÍVÁK

A továbbiakban a fiatal felnőttek gyermekvédelmi gondozottsághoz kapcsolódó narratíváit szeretném azonosítani. Elsőként azokat a nehézségeket, kihívásokat vázolom, amelyek az interjúalanyok élettörténeteiben hangsúlyt kapnak, kidomborodnak.

Ezt követően azokat a különböző módokat veszem sorra, amelyek által a fiatal felnőttek olyan jelentéssel, értelemmel ruházták fel nehézségekkel tűzdelt élettörténetüket, amely segíti a megküzdést, erőforrásként funkcionál és támogatja a pozitív identitás kialakítását. Ezeket a pozitív átkeretezéseket a reziliencia-narratívák csoportjába sorolom.

A gyermekvédelmi gondozottság kihívásai

Volt olyan fiatal, aki úgy nyilatkozott, hogy élete legnagyobb kihívása családi helyzetének feldolgozása és a családi kapcsolatainak rendezése volt.

„egyrészt az volt, hogy [...] a családi dolgokat fel tudjam dolgozni, a másik, hogy vegyem a bátorságot és apummal meg tudjam szakítani a kapcsolatot, mert lényegében olyan dolgokat csinált, ami nem egy apához méltó volt” (Biborka, 19 éves)

Ez a kettős szál: egyrészt a gyermekvédelmi gondozott helyzettel és az azzal járó terhekkel, nehézségekkel való megküzdés, másrészt a biológiai családdal való kapcsolat rendezése végigkíséri a rendszerben felnövekvő fiatalok gyermekkorát.

A gyermekotthonokban nevelkedett interjúalanyok mind megemlítik az intézményes környezet hátrányait, az egymáshoz való alkalmazkodás nehézségeit, az ebből fakadó konfliktusokat. A legstresszesebb környezetnek a mára már megszűnt nagy gyerekotthonok bizonyultak, ahol dzsungeltörvények uralkodtak:

„kicsit úgy érztem, mintha túl kellene élni. [...] sokan ebédeltünk egy nagy ebédlőben, én [...] kisfiú voltam [...] egyszer csak félrenéztem és mire visszanéztem, már a kenyérem nem volt ott...” (Attila, 21 éves)

A családi típusú gyermekotthonokban felnevelkedett fiatalok is bőven számolnak be stresszorokról a nevelők, gyerekotthonos vezetők részéről, úgy mint: fizikai, verbális bántalmazás, megfélemlítés, megalázás. Mind említenek továbbá a társakkal való együttélésből fakadó súrlódásokat, konfliktusokat, játszmákat, rivalizációkat, sőt van, aki jelentős erőszakról, agresszióról számol be a társai részéről.

A szülői jelenlét, gondoskodás, érzelmi odafordulás hiánya egy másik folyamatos veszteség, amivel a fiataloknak, gyerekeknek együtt kell élniük:

„Másképp meg [...] rossz, mert nem azt a szeretetet kapjuk itt a nevelőktől vagy akárkitől, amit egy anyától, apától. [...] Mindenki azt mondja, hogy együttérez velünk. Aki nincs benne, az nem érez együtt velünk. Nem tudja, hogy mi az” (Biborka, 19 éves)

A gyerekek, fiatalok, főleg intézményes környezetben, családi típusú gyermekotthonokban magányosak, érzelmi, kötődési szükségleteik nincsenek kielégítve:

„Nem tudtam azt a szeretetet megkapni, amit kellett volna. [...] Próbálkoztak nevelők meg minden, de azért az mégsem olyan, [...] nyolc órában váltogatják egymást, annyira meg sem tudod ismerni. Leülsz beszélgetni, de azért mégse olyan, mintha [...] anyuoddal vagy apuoddal kéne leülni beszélgetni, mert... [...] végignézek egy-egy családot, hogy [...] a gyerekek megpróbálnak mindent megadni. Őszintén beszélgetnek velem, anya és lánya vagy apa-lánya között vagy fiú között [...] olyan kötelék lesz, amiben tényleg száz százalékig meg tudnak bízni a szülőikben” (Biborka, 19 éves)

A nevelőszülői elhelyezés, bár közelebb áll a családmodellhez és nagyobb lehetőséget biztosít az érzelmi kötelékek és bensőséges kapcsolatok kialakítására, nem biztosíték arra, hogy a gyerek érzelmi szükségletei ki vannak elégítve:

„Megkaptam a szeretetet, az anyai szeretetet, de azt az igazi-igazi anyai szeretetet nem. Ez nem volt annyira jó, de ez is megtette. [...] Hiába, hogy megkaptam én is a nevelőszülőket, de [...] azt az igazi anyai szeretetet nem” (Márta, 18 éves)

A rendszeren belüli áthelyezések újabb és újabb veszteség élményt jelentenek a gyerekeknek az új környezethez való alkalmazkodás stresszával megfűszerezve. A legnagyobb szakadást a nevelőszülőktől való elhelyezés szokta jelenteni, amely, ha nevelőotthonba történik az értéktelenség, eldobottság érzés felerősödésével járhat. Ha egy gyermekvédelmi gondozott kiskorában nevelőszülőnél nevelkedett, a nevelőszülőktől való elválás, az áthelyezés is hasonlóan traumatikus, hasonlóan nagy veszteség, mintha a vér szerinti családját veszítené el.

„Szörnyű volt, ez nagyon rossz érzés volt, főleg mert, oké, hogy nem voltak a rendes szüleink, de mindig is úgy voltak, mintha a szüleink lettek volna” (Mónika, 19 éves)

Az elhagyatottság, visszautasítottság alapélményével és a biztonságos (vagy egyáltalán bármilyen) kötődés megtapasztalásának hiányával sokkal nehezebb kialakítani az önbizalmat,

önértékelést. Nem rendelkezvén beleszólással a saját életükbe, míg ide-oda helyezik őket a rendszerben, kontrollhelyük még inkább kívülré tevődik és tehetetlenségérzésük fokozódik. Ezeknek a hatásoknak kitéve egy gyermekvédelmi gondozott fiatal számára sokkal nagyobb küzdelem az értéktelenség érzésének lebontása, átdolgozása, az önelfogadás, az önértékelés felépítése. Van, aki ezt élete legnagyobb kihívásának véli:

„Például régebben azt gondoltam magamról, hogy egy termék vagyok. [...] Inkább azt gondoltam, kicsit az életem olyan, mint egy terméknek, hogy megszületett, aztán eladták, aztán ide-oda hányódik, de komolyan! És ez nagyban meghatározta a saját magammal való kapcsolatomat, meg az önbecsülésemet. Talán ez egy nagy kihívás volt, hogy tudom értékelni magam és el tudom fogadni magam olyannak, amilyen vagyok [...] tudom, hogy egy értékes ember vagyok a hibáim ellenére és talán ez volt a legnagyobb kihívás, hogy [...] tudjam valóban elfogadni magam ezek ellenére tényleg, még ha így is bántak velem, még ha így is történtek a dolgok” (Attila, 21 éves)

Az egyik fő problematikus pont és kihívás a gyermekvédelmi gondozottság során a biológiai szülőkkel vagy vér szerinti rokonokkal való kapcsolattartás. Ha a gyerek elhanyagoló vagy bántalmazó környezetből lett kiemelve, a traumatizáltság végig kíséri a kapcsolattartást.

„Akkora hatást gyakorolt rám, hogy mindig mikor hívtak, mindig elsírtam magam, mindig előjöttek azok a rossz emlékek, emlékfoslányok” (Anna, 19 éves)

Sok esetben számoltak be a fiatalok a vér szerinti szülőktől, a származási környezettől való eltávolodás határozott szándékáról:

„nem akarok velük találkozni, se beszélgetni. Így jobb nekem, hogy nyugodtam megvagyok, nem zavar senki sem, s nincs az a rossz környezet, az a rossz hatás...” (Anna, 19 éves)

Ez részben az elhagyottság érzéséből fakad, a szülők döntésére, viselkedésére adott válaszreakció, részben pedig abból származik, hogy a gyermekvédelmi gondozott fiatalok más környezetben szocializálódtak és szakadékot éreznek a szülők kultúrája, viselkedése, szokásai és a saját életmódjuk, értékrendjük között.

„Eddig nem érdekeltem őket, akkor engem se érdekelnek ezután se. Anyum azt gondolta, hogy most, hogy tizennyolc vagyok, oda költözök, munkába állok s öt ellátom, de ellőtte. [...] S megmondtam a szemébe, hogy örülök, hogy eldobott, hogy elvettek tőle” (Márta, 18 éves)

Egy másik fiatal hölgy, aki számára a szülők ismeretlenek, sosem találkozott velük, így nyilatkozik:

„Mondjuk nem is szeretném, hogy legyenek szüleim [...] abszolút, utólag nem kívánok magamnak még szülőket is, elég a nevelők, így tényleg nem, de tényleg, ha már eddig nem voltak az életemben, akkor ezután ne is legyenek. Mondjuk, ha előkerülnek és van pénzük, akkor az így jól jönne, de csakis kihasználnám. Nem vagyok ilyen ember, de az százas biztos, hogy nem tudnék velük más-képp bánni” (Mónika, 19 éves)

Az áldozati szerep, az áldozati identitás az iskolai életben is gyakran folytatódik a gyermekvédelmi gondozottak számára. Iskolai, illetve osztályközösségben a gyermekvédelmi hátrterű tanulók sok esetben válnak bullying, kiközösítés célpontjaivá.

„az iskolában sok mindent megtapasztaltam, jót-rosszat, mert nekem ugye nincsenek rendes szüleim, emiatt sokan elítéltek. [...] egész nap kiközösítettek, sok csúnya szót mondtak, de eltűrtem. Muszáj volt” (Márta, 18 éves)

Gyermekvédelmi gondozottként jellemző a közösségbe való beilleszkedés nehezítettsége, az elfogadásért való küzdelem. Volt olyan interjúalany, aki narratívája központi témájaként azonosította a beilleszkedést, más úgy vélte, élete legnagyobb kihívásának tartotta, hogy beilleszkedjen az osztályközösségbe és elfogadtassa magát a társaival.

„Ki kellett harcoljam magamnak [...] az osztálytársaimmal, hogy én [...] olyan vagyok, mint ők, nem vagyok különböző. [...] Az harc volt” (Anna, 19 éves)

Egyesek nem vállalják fel nyíltan gyerekvédelmes háttérüket, ami társaktól való elszigetelődést eredményezhet:

„eleinte nem is fogadtak el kilencedikben, ugye, a bőrszínem miatt is és hogy gyerekotthonos... Nem, akkor még nem is tudták, hogy gyerekotthonos vagyok, nem mondtam el és úgyis. Ez nem tartozik senkire, s akkor nem is szóltam senkihez, főleg akkor nagyon-nagyon szerettem könyvet olvasni és, szóval naponta elolvastam egy vagy két könyvet [...]” (Mónika, 19 éves)

Interjúban belül is jelent meg ellentmondás ezzel kapcsolatban, az interjúalany egyrészt egy „nem vagyok más” típusú narratívát képvisel és értetlenségének ad hangot az eltérő bánásmóddal kapcsolatban, később egy „más vagyok, de fogadjatok el” tartalmú narratívára vált. Ez egy fejlődési, személyiségformálódási folyamatnak is tulajdonítható. Míg általános iskolában azt szerette volna, hogy a másság ellenére, attól eltekintve fogadják el, a szakosztályban (9–12-ben) már az volt a célja, hogy a másságát felvállalva, azzal együtt fogadják el. Addigra valószínűleg neki is sikerült elfogadnia valamennyire saját helyzetét, azonosulnia vele és képes volt felvállalni azt.

„Sok ember úgy próbál közeledni hozzánk, bennünk meg van az a... Hogy mondjam? Egy ilyen fal, amitől nem nagyon akarunk megbízni emberekben. Van, amikor tényleg, na, megkapjuk azt az embert, akibe tényleg annyira meg tudunk bízni, de így nehéz. Főként akinek még a gyerekkora olyan...” (Biborka, 19 éves)

„Meg a másik nagy hátrány, hogy pont ezért tudunk nehezebben kötődni az emberekhez ugye, hogy nekünk volt egy szakadás [...]” (Attila, 21 éves)

A gyerekkori traumák, veszteségek, sérülések, a szülő jóvoltából elszenvedett csalódások bizalmatlanságot alakítottak ki a gyermekvédelemben felnőtt fiataloknál, a további sérülésektől való félelem megnehezíti a segítségkérést, a bizalmi kapcsolat kialakítását, a társas támaszkeresést. Ez irányulhat a szülőt helyettesítő személyekre, mint a nevelők vagy a rendszer

szakembereire, mint az esetvezető vagy a pszichológus, de a sorstársakra, lakótársakra egyaránt.

„Szerintem egy olyan ember, akit nem hagytak el, az nem tudja megérteni, hogy milyen az az érzés, úgyhogy... Igazából szerintem a nevelők ezt annyira nem tudják lelki szinten kezelni, hogy ez körülbelül ez milyen lehet [...]” (Attila, 21 éves)

A fiatalok érzelmi szempontból izoláltak, magányosnak érzik magukat sajátos traumájuk, veszteségük által, amihez, úgy érzik, azonos tapasztalattal nem rendelkező személy nem tud kapcsolódni, nem tud igazán empatikusan viszonyulni. Átézésük, sajátos helyzetük tehát gátat jelenthet a társas kapcsolódásban, a másokkal való kapcsolatteremtésben.

REZILIENCIA-NARRATÍVÁK

1. A „jobb így” narratíva, gyermekvédelemben való felnövekedés, mint a jobbik alternatíva

A gyermekvédelmi gondoskodásban felnőtt fiatalok tudatában vannak annak, hogy az otthoni, családi körülményeihez képest előnyösebb, biztonságosabb, jobb feltételekkel, több lehetőséggel bíró környezetben éltek gyerekkorukat. Ennek következményeként pozitívként könyvelik el a gyermekvédelmi gondozásba vételt, legalábbis két alternatíva közül a jobbik opcióként. Így látják ezt a családi típusú gyermekotthonban élő fiatalok:

„Egyrészt örülök, hogy ide kerültem, mert lehet, hogy otthon ilyen nem lett volna” (Biborka, 19 éves)

„Biztos van olyan [családban élő gyermek][...], akinél nekem több mindenem megvolt vagy szebb volt a szobám vagy jobbak voltak az anyagi lehetőségeim, mint nekik [...] S biztos többet kirándulhattunk [...]” (Mónika, 19 éves)

A nevelőszülői elhelyezés, bár nem volt tökéletes, de mégis a jobbik megoldásnak bizonyult a kedvezményezett véleménye szerint:

„De örülök, hogy elvettek [a szülőktől]. Jobb.” [...] hálás vagyok nekik [a nevelőszülőknek], hogy tényleg kivettek és felneveltek, legalább úgy, ahogy tudtak” (Márta, 18 éves)

Vannak fiatalok, akik a rendszer nyújtotta biztonságot, biztonságérzést emelik ki:

„a rendszer azért bent megvéd sok mindentől úgymond, ha lehet mondani. Vannak jó oldalai is a rendszernek, [...] azért van egy biztonság, mert van ahova hazamenni, van meleg kaja” (Attila, 21 éves)

2. Hála narratívája

Vannak olyan fiatalok, akik nem a jobbik alternatívaként, hanem megmentő fordulatként tekintenek a rendszerbe kerülésre. Náluk az egyértelmű hála narratívája rajzolódik ki. Ide tartozhatnak azok a fiatalok, akik traumatizáló vagy elhanyagoló családi környezetből érkeztek, legtöbbször nagyobb életkorban, tehát emlékeik is vannak erről az időszakról. Egy három és fél éves korában elhanyagolás és bántalmazás miatt családból kiemelt, nevelőszülőnél felnőtt fiatal nő így nyilatkozik:

„S most úgy érzem, most, hogy tényleg köszönöm az Istennek, hogy én jó helyre kerültem, s nem lettem olyan, mint anyám. Vannak baráti köreim, van egy anyukám, van egy testvérem, van hol már dolgozzak, van egy barátom már [...], s ő elfogadott úgy amilyen vagyok, nem vetett meg, hogy nincs se apám, se anyám. S ezalatt a tizenöt év alatt megtanultam hálát adni a Jóistennek, hogy igenis élek, mert ki tudja, hogyha ott maradtam volna az igazi anyámnál, akkor most ki tudja, hogy élnék-e, mert sose lehet tudni... Eddig már nem lenne egy fedél a fejem fölött, se nem jártam volna ki ezt a tizenkét osztályt, amit kijártam, s nem volna semmim se. Ott összeviszsa hányódnék, s ki tudja, már mi lenne belőlem” (Anna, 19 éves)

A súlyos veszélyeztetettség, sőt az életveszély, a teljes kiszolgáltatottság megtapasztalása a gyerekvédelmi rendszerbe kerülést egy olyan pozitív fordulatként látatja, ami jó irányba, biztonságos vágányra terelte az egyén életét. Aki nélkülöző, elhanyagoló, bántalmazó családi háttérből érkezik, abból a szempontból is rátekinthet életére, hogy mi lett volna vele, ha otthon marad és így minden, ami a rendszerbe kerüléssel jár, ajándéknak, pozitív hozadéknak tűnik.

A hála és köszönet érzése elsősorban a szülőt helyettesítő személy, a nevelőszülő irányába összpontosul, aki a szülői feladatokat ellátja és érzelmi támaszt biztosít:

„köszönettel tartozok a nevelő anyukámnak, hogy kiállt mellettem... Kiiskoláztatott, támogatott, mikor beteg voltam ápolt, s amikor támaszt kellett nyújtson, akkor nyújtott” (Anna, 19 éves)

„De azt is gondoltam, munkába állok, s kimegyek külföldre, a nevelőszülőmet segíteni fogom, mert tizennyolc évig felnevelt.” (Márta, 18 éves)

A négy interjúalany közül, akik felnőttkorukig nevelőszülőnél nevelkedtek, három esetében az élettörténeti narratíva a nevelőszülő, mint megmentő és legjelentősebb segítő személy köré szerveződik. Anna (19), Laura (19) és Géza (22) életük pozitív irányba fordulását, kedvező alakulását, saját megfelelő fejlődésüket, az életkörülményeiket, a lehetőségeiket, eredményeiket és sikereiket elsősorban a nevelőszülőnek tulajdonítják, csak másodsorban a saját erőfeszítéseiknek vagy képességeiknek.

„Mindez nem jött volna létre, ha anyuék ne vegyenek magukhoz és ne segítsenek. És hát ugye én is dolgoztam ezért odakint [külföldön] és meg kellett álljam a helyemet, de ha nem kerültem volna oda anyuékhoz, [...] nem is lennék itt. Szerintem ez a beszélgetés sem történné meg. És hát nem tudnám azt elmondani, hogy elvégeztem a 9–12-öt, hogy jó családban nevelkedtem, hogy szerettek, hogy a jóra tanítottak. Ha netán rosszat csináltam, akkor örökre próbáltak a jó útra visszaterelni. Hála Istennek, ez sikerült is. És hát... az egész életemet nekik köszönhetem. S hálás lehetek, hálás is

vagyok, hogy magukhoz vettem, neveltek, iskoláztattak, mindenben segítettek az utamat, segítettek, hogy az álmaimat valóra váltsam és még most is nagyon sokat segítenek” (Géza, 22 éves)

A nevelőszülő iránt érzett hála átítatja élettörténeti narratívájukat. Géza (22) a nagy gyermekotthonból nevelőszülőhöz való átkerülést élete csúcspontjaként értékeli, egy olyan fordulatként, ami pozitív vágányra terelte az életét:

„Az első és legnagyobb az, amikor nevelőszülőhöz kerültem. Akkor volt remény, hogy minden jobb lesz, minden meg fog változni.”

Emiatt az egész gyermekvédelmi rendszerre hálával tekint:

„Ha csak azt vesszük, hogy a gyermekvédelmi rendszer által kerültem nevelőszülőhöz, már ez egy nagy segítség. [...] Úgyhogy a magamfajta sokat köszönhet a gyermekvédelmi rendszernek” (Géza, 22 éves)

Az interjúkból kitűnik, hogy azok a nevelőszülők vannak jelentős pozitív hatással a gyerek életére, akik a munkaköri kötelezettségeiken túl, a már nagykorú fiatal rendszerből való kiutalását követően is a fiatal támaszai, segítői maradnak, családtagnak tekintik őt. Ez biztonságérzést, biztonsági hálót nyújt a fiataloknak, csökkenti a jövőtől való szorongásukat és valahová tartozás érzését biztosítja számukra:

„lassan éreztem, hogy kezdek oda tartozni. 100%-ig úgyse fogok soha, de azért majdnem 100%-ban megvan. Majdnem 100%-ban úgy érzem, hogy oda tartozok. Jó érzés volt. Jó érzés ez, hogy van ahova hazamenni” (Géza, 22 éves)

Van olyan fiatal is, aki esetében a hála érzése és narratívája nem a veszélyeztetettségűtől vagy az otthoni körülményektől való elszakadásból fakad, hanem a gyermekvédelemben szerzett tapasztalatok összessége kelti, amely hozzájárult a személyisége ilyen irányú alakulásához, hozzájárult jelenlegi egyénisége kialakulásához, ahhoz, hogy azzá váljon, aki ő most.

„Régen nagyon nem szerettem, meg igazából azt gondoltam, hogy az, hogy én gyermekotthonban, meg ilyen rendszerben vagyok, tehát, hogy az egy átok az életembe. Mára már ajándékként tekintek rá és nem bánom.” [...] ha vissza kéne csinálni, én ugyanezt csinálnám vissza. [...] mára már nem úgy tekintek rá, mint átok, hanem mint ajándék” (Attila, 21 éves)

Ehhez azonban szükséges a gyermekvédelmi átélések, tapasztalatok feldolgozása, a fiatal saját helyzetének elfogadása és olyan személyek, akik ebben a folyamatban elindítják, támogatják, kísérik a fiatal.

„S akkor ilyen dolgokat fejlesztettünk, hogy fogadjuk el magunkat, hogy ezt a helyzetet, s akkor ilyen kérdések által... [...] szerintem ez is hozzájárult, nyilván még sok minden dolog történt, de ez az, ami szerintem elindította, ezek a dolgok, ezek a kérdések, ezek az elmélkedések [...] De ezeken el kellett indulni, ezen az úton. És amúgy nagyon-nagyon jó volt, mert az önmagammal való kapcsolatot nagyon jól elindítottam [...]” (Attila, 21 éves)

3. Negatív tapasztalatok, mint tudás forrásai

A narratív identitással kapcsolatos kutatások azt sugallják, hogy az emberek különösen szeretnek tanulságot levonni negatív élettörténeteikből és valamilyen értelmet találni a megpróbáltatásokban és szenvedésben (McAdams 2006, McAdams et al. 2001). A gyermekvédelmi gondozott fiataloknál ez többek között úgy jelenik meg, mint a „nem akarok olyan lenni, mint a szüleim” narratíva, a szülői példa explicit, tudatos elkerülésének szándéka. Nehézségekkel, kihívásokkal tűzdelt helyzetüket olyan tapasztalatnak tekintik, amiből tanulságot vontak le saját maguk számára a jövőre nézve, saját szülői attitűdjük kialakítása szempontjából. A negatív tapasztalatból tehát bölcsességet nyertek, hasznos tudássá, életcélá, motivációvá fordították át a negatív élményeket.

„Én megmondtam kicsi korom óta, hogy én nem leszek olyan, mint anyum. Ha híd alatt kell, nem tudom, akármilyen szegénységben, de a gyermekemet felnevelem... [...] Akárhogy, de megcsinálom. [...] Én tudom azt, hogy milyen amikor szülő nélkül nevelkedsz fel, nem kapod meg az anyai, apai szeretetet és... Ezt [...] a gyermekemnek nem akarom” (Biborka, 19 éves)

„Hát ami szerint élek és ezt megfogadtam, tudatosult bennem, hogy hol élek meg hogyan élek, hogy a gyerekem ne élje ezt át, amit én. Tehát, hogy ezért tenni fogok. Ezt ő ne élje át. Tudom, hogy nem lesz könnyű, de ezt nem akarom, hogy ő átélje. Nyilván nekem ez hozzáadott az életemhez, annak ellenére, hogy sok rossz dolog volt, de, hogy nem biztos, hogy majd rá fog jönni... Vagy, hogy így fog gondolkodni erről, hogy ez mekkora ajándék” (Attila, 21 éves)

Arról is beszámolnak a fiatalok, hogy, bár gyermekotthoni környezetben felnőni sokkal nagyobb kihívást és megpróbáltatást jelent, mint családban, viszont ezzel arányosan, nagyobb mértékben fejleszti az alkalmazkodási és együttműködési készséget is:

„az az érdekes, hogy az ilyen családi házakban tényleg mindenki másként egyforma [...], merthogy igazából mások vagyunk, de, hogy úgymond mindig meg kell tanulni együtt élni és voltak konfliktusok [...] ... Jó, ez a családban is megvan, de ott el kell fogadni anyukád, apukád bogarait és max a tesodét, ami azért teljesen más, de itt van tizenkét féle ember, tizenkét féle történet, s a többi. De igazából ez a sok közösségi élet – nevezük annak – megtanította azt, hogy így nagyon könnyen tudok az emberekhez alkalmazkodni, mert, hogy már annyi emberrel éltem együtt” (Attila, 21 éves)

Nem feltétlenül csak a pozitív, támogató, hanem a negatív kapcsolati tapasztalatok is hozzájárulhatnak a rezilienciához, abban az esetben, ha tanulási tapasztalatként hasznosítják őket:

„Viszont én azt mondom, hogy olyan emberek is hozzájárultak az életemhez, akik rosszat tettek. Tehát volt nekem egy barátom, akivel elromlott a kapcsolatom. Ez nagyban meghatározta a barátaimról alkotott nézeteimet vagy a barátságához való hozzáállásomat, de az a kudarc nagyon jó tapasztalat volt” (Attila, 21 éves)

Egy fiatal hölgy olyan családi típusú elhelyezőközpontban töltötte gyerekkora jelentős részét, ahol a vezető nevelők egy megfélemlítő rezsím fenntartása céljából folyamatos érzelmi és fizikai abúzusnak, illetve megaláztatásnak vetették alá a gondozottakat. Narratívájában azon-

ban az áldozati szerep hangsúlyozása helyett egy helyreállítási kísérlet azonosítható, hiszen bölcsességet, tudást nyer a fájdalmas életeseményekből. A negatív szerepmoდეllek személyiségének, identitásának pozitív irányú fejlődését segítették:

„Azt az egyet megtanultam, hogy milyen ne legyek. Mindig, amikor veszekedés történt, vagy valami, bármi ilyesmi, mindig eszembe jutott ez, hogy na, én ilyen nem akarok lenni, mint ők amilyen emberek [a nevelők]. S mindig azon voltam, hogy tényleg ne hasonlítsak egyáltalán rájuk, s ne legyek olyan, mint ők. Ez, ez, amit tanultam tőlük. Lehet ez is járult hozzá ahhoz, hogy olyan legyek, mint most amilyen vagyok” (Éva, 27 éves)

Az interjúalany így tulajdonít jelentést évek, majdnem egész gyerekkora megpróbáltatásainak és ad hasznos rendeltetést a szenvedésit okozó negatív szereplőknek.

4. Túlélő önállóság identitása

A fiatalok arról számolnak be, hogy a család és az azzal járó protektív háttér meglétének hiánya, a magukra utaltság tudata erősítette az önállóságukat, hatékonyságukat, önérvényesítésüket, céltudatosságukat és harcos identitásukat:

„mivel gyermekotthonos vagyok, ezért próbálok minél inkább talpraesett lenni, mert tudom, hogy szülő meg ilyesmi nincs a háttérben. Ezért megpróbálok megcsinálni azt, amit tegyük fel, egy családban élő gyermek nem tud. [...] éppen a tizennyolcat betöltöttem, már a barátommal elmentünk Magyarországra dolgozni, azért, hogy minél jobban az életemet meg tudjam alapozni” [...] „úgy szokták mondani, hogy segíts magadon és az Isten is megsegít. Én, amíg nekem a barátom nem volt, addig [...] saját magamnak kellett ezeket mind megcsináljam. Nem tudtam senkire számítani. [...] Próbáltam, hogyha valami nem sikerült, akkor próbáltam mondani, nem baj, következőre sikerül, vagy összejön. Minden nem jön össze elsőre. [...] Próbáltam motiválni magamat [...]” (Biborka, 19 éves)

Volt, aki úgy vélte, hogy élete központi témája az önérvényesítés:

„megtanultam kiállni magamért. Megtanultam harcolni, hogy igenis elérjem azt a céloimat, amit kitűztem magam elé. [...] az élet egy harc. Ha jó, ha rossz, de harcolni kell. S elérni azt, amit szeretnél. Megmutatni, hogy [...] lesz belőled valami” (Anna, 19 éves)

A felnőtt, független élet kialakításának kihívása az életkor előrehaladtával, a nagykorúság elérésével egyre sürgetőbben foglalkoztatja a fiatalokat. Bár vannak lehetőségek, például védett lakóotthonok, amelyek a nagykorú, rendszerből kiutalt gondozottaknak átmenetet biztosítanak az önálló élet felé, a problémát és az azzal járó szorongást nem szüntetik meg:

„Viszont egy rendes családnál való gyermeknek van háttere. Nekünk nincsen. Mi saját magunknak kell a háttérrel biztosítsuk. Hiába, hogy segít az állam, hogy most be tud rakni egy ilyen központba, de ott se maradhatunk örök életünkre. Onnan is egy nap el kell menni. S akkor te magad kell lábra állj, s házad legyen, s ezért másabb egy rendes gyermektől, akinek családja van” (Márta, 18 éves)

A családi háttér hiánya, a magukra utaltság érzése a gyermekvédelmi rendszerből való kiutalás pillanatában csúcspontot ér el. A „nagybetűs életbe” való kilépés komoly bizonytalanság érzéssel és aggodalommal jár.

„[...] nagyon idegeskedtem, megint álmatlan éjszakáim voltak, hogy mi lesz, hogyan lesz tovább, ugye leállamvizsgáztam, most akkor munkám hogy lesz, vagy hova fogok menni egyáltalán, mert az egy dolog, hogy ugye felmérték azt hogy né, anyumhoz fognak tenni de én a gyakorlatban nem mehettem haza, mert otthon mit csinálok, mihez kezdek? Haza nem mehettem egyáltalán s akkor... Tehát magamnak kellett mindent kialakítsak. Én itt várhattam, hogy helyettem megcsinálják a dolgokat, mert senki nem segített” (Éva, 27 éves)

A rendszertől kapott különösebb iránymutatás vagy támogatás nélkül az interjúalany albértletet keresett, állást talált és elkezdte önálló életét. Láthatjuk, hogy aki aktív ágensként viselkedik, aki kezébe veszi sorsának irányítását, felvállalja a felelősséget saját élete és jólléte felől, képes önállóan döntéseket hozni és cselekedni, az válik sikeres, jól funkcionáló gyermekvédelmi háttérű fiatalra.

Az önállóságot, a magára utaltság tudatát, azt, hogy végső soron csak saját magára támaszkodhat, egy interjúalany így fogalmazta meg:

„Úgy igazából a családom, az én vagyok magam [...]. [...] az igazi családom az én vagyok” (Mónika, 19 éves)

A fenti eredmények és interjúrészletek egybeesnek egy bizonyos „túlélő önbizalom” identitással, amelyet egy szerzőpáros talált amerikai gyermekvédelmi gondozottak mintáján. Úgy találták, hogy a függetlenség és felnőtt státusz korai felvétele, a szülők nélkül való felnövekedés, valamint a függéstől való szorongás, annak megtagadásával járó túlélő büszkeség kialakít egy sajátos gyermekvédelmi identitást. A fiatalok ugyanis tartanak attól, hogy a rendszertől való függés károsítja identitásukat, ugyanakkor van, hogy túl gyorsan és túl hamar kell felnőniük. Ez azonban nem feltétlenül jár együtt az érettség és magabiztosság érzésével, inkább egy olyan érzéssel, hogy fel kellett nőniük, de még bizonytalanok a készségeikkel kapcsolatban. A mélyinterjúk alapján a fiatalok egyetértenek abban, hogy magas szintű találékonyságra és pszichológiai tűrőképességre volt szükség ahhoz, hogy túléljenek, olyan gyermekkoruk volt, amely nagyfokú autonómiát és érzelmi erőt igényelt. A szülők nélkül való felnövekedést azonban nem hátrányként fogják fel, hanem olyan tényezőként, amely elősegítette önbizalmuk kialakulását (Samules – Pryce 2008).

5. Gyermekvédelmi identitás, mint a reziliencia forrása

„Az ilyen gyerekek, emberek, amin keresztülmennek, azok szerintem az életben sokkal előrébb vannak bizonyos megtapasztalásokban. Én azt gondolom. Tehát én, amin keresztülmentem, így a családom, meg ez a sok hercehurca, szerintem picit előrébb vagyunk ilyen mélyebb tapasztalatokból, mint egy családban élő, mert szerintem egy családban élőt a szülők megóvják, amennyire a lehető legjobban lehet. Nyilván ott is vannak kudarok, problémák, csak tudod, hogy van mögötted egy család. De itt tudod, hogy vagy te és nyolc órában cserélődnek az emberek” (Attila, 21 éves)

Ahogy az interjúalanyom is elmondja, gyermekvédelmi szakellátottként felnővekedni olyan speciális életkihívás, olyan törésekkel, rizikóval, stresszorokkal telített, kiszolgáltatottsággal járó út, amelyet egy családban felnövekvő gyerek sosem tapasztal meg. Ezekkel a hátrányokkal megküzdeni, ezt a tapasztalatot feldolgozni és pozitívvá fordítani, olyan élménnyé, amely megerősít, ösztönöz és hozzájárul az életben való sikerességhez, ezt hívom a kutatásomban rezilienciának:

„És ami még nagy változást hozott ezzel együtt az az, hogy - bár ez nagyon későre – és szerintem ezt tanítani kéne a rendszerben élőknek, hogy vállaljanak felelősséget a saját életükért. [...] Mert könnyebb azt mondani, hogy hát engem elhagytak a szüleim vagy, hogy engem a rendszer kítaszított vagy, hogy engem nem szeretnek a szüleim, engem nem... Tehát ezt sokkal könnyebb mondani és nem mondom, régebb én is takaróztam ezzel, hogy hát ez az én életem, hogy értsenek meg, én gyermekotthonban élek, de, hogy ezzel nagyon sokan takaróznak. [...] És szerintem a felelősségvállalás az, ami ebből ki tud mozdítani. Igen, ez van, de hogy azért ezzel mindig nem lehet jönni, hanem azt kell mondani, hogy igen, ez van, de mit kezdek ezzel?!? Nyalogatom a sebeimet vagy felállok és csinálom” (Attila, 21 éves)

A társas támogatottság mellett a rezilienciához szükséges erőforrást a sikermotiváció és a bizonyítási vágy is adhatja:

„Hát a barátaim, meg a hozzám közel álló emberek, azok nagyon sok erőt adnak. A családom nagyon sok erőt ad, meg... De ami a legtöbbet adja szerintem az, hogy nyomot akarok hagyni a világban és nem akarok elveszni. Pont, amit ez a nővér mondott nekem, hogy innen is van kiút és ezt meg akarom csinálni [...]. Hogy tudjam azt mondani, akár hogyha tíz év múlva visszamegyek egy ilyen gyermekotthonba, akkor tudjam azt mondani, hogy gyerekek, én innen csináltam meg és van kiút. Persze nem könnyű, de ez ad amúgy erőt, hogy meg akarom csinálni. Én jól össze akarom hozni. Tehát, hogyha ez egy cirkuszi mutatvány, akkor ez legyen a legnagyobb szám, hogy én összehoztam [...] Én eldöntöttem, hogy innen akarom megcsinálni” (Attila, 21 éves)

A sikeresnek nevezhető, az élet több területén jól funkcionáló és teljesítő, szakellátásban felnőtt fiatalok nem szükséges rosszként tekintenek a rendszerre, hanem lehetőségként és meg is próbálják kiaknázni annak pozitív hozadékait:

„Gyereketthonban mindig végül is lehetőséget láttunk, hogy lehetőséget adott arra, hogy tényleg elvégezzük az iskolát, az egyetemet, s hogy ne az utcán végezzük. Meg volt adva a lehetőség, s mi ezt meg is próbáltuk kihasználni, amennyire csak tudtuk. Jó, voltak ugye ezek a rossz dolgok, de lehet, hogy kellett ezek mindahhoz, hogy az legyek, aki most vagyok” (Éva, 27 éves)

A negatív tapasztalatokat tudomásul veszik, viszont nem egy áldozati identitást vesznek fel velük kapcsolatban, hanem a megerősödés és reziliencia forrását azonosítják bennük. Olyan kihívásoknak, nehezítő körülményeknek tekintik őket, amely hozzájárultak jelenlegi küzdő és győzedelmeskedni tudó énjük kialakulásában.

„De visszagondolva olyan, mintha egy játék lett volna, amiben vannak szabályok s be kell tartani. Ha nem tartod be, akkor vállaljad a következményeit, s ha a szabályokat betartod, akkor eljutsz a célba. [...] talán 5-7 éves lehettem, amikor ez úgy eszembe jutott először, hogy pont olyan mintha

játszanál. [...] végig kell csinálni, s végig kell menni különböző akadályokon ahhoz, hogy elérj a célba. S ha elég erős vagy, akkor végig tudsz menni, ha meg nem, akkor kiestél a játékból” (Éva, 27 éves).

TANÁCSOK A GYERMEKVÉDELEMI DOLGOZÓKNAK

A fiatalokat arról is kérdeztem, hogy mit tanácsolnának a gyermekvédelem dolgozóinak, a rendszer szereplőinek, döntéshozóinak, a szakembereknek, a nevelőknek. A családi típusú elhelyezőközpontokban élő interjúalanyok kifejezték igényüket az őszinte és bensőséges kapcsolatok iránt a szülőt helyettesítő személyekkel, vagyis a nevelőkkel.

„Inkább a bizalom, ami fontos, mert ugye, hogy mi olyanok vagyunk, akiknek tényleg kéne egy ember, akiben meg tudunk bízni. [...] Nincsen anya, apa, ezért a nevelők vannak. [...] próbálunk a nevelők felé nyílni, de van, akinél lehet és van, akinél nem” (Biborka, 19 éves)

„[a nevelők] igyekezzenek egy bensőséges kapcsolatot kialakítani a gyerekekkel, ami tényleg bensőséges és nem az van, hogy nevelő-gyermek kapcsolat, hanem az legyen egy barátság. Vagy ő legyen számomra egy fontos ember az életemben és ez ne csak addig tartson, amíg dolgozik vagy amíg én ott lakom, hanem ez azután is [...], azért mi eléggé átlátunk a szitán és ezért, ha minket nem közelít meg valaki bensőségesen, az el is szúrta az egészét” (Attila, 21 éves)

A fiatalok számára fontos a nyitott odafordulás, a bizalomteljes kommunikáció az, hogy meghallgassák a problémáikat és adekvát válaszokat nyújtsanak rájuk.

„Én tizenkilenc éves vagyok, nem végeztem azt [pszichológiát], de azt fel tudom fogni, hogy a gyerekeknek az kellene, hogy biztonságban érezzék magukat. Meg van értve, kamaszok vagyunk, s nem mindig azt akarjuk, hogy jöjjön a nyakunkra és kérdezzessen [a családi lakóotthon vezetője], s folyamatosan megkérdezze, hogy, hogy vagyunk vagy mi van velünk, de amikor én megyek és akarok valamit mondani, akkor annyira tiszteljen, hogy meghallgat [...]” (Mónika, 19 éves)

Elvárnák továbbá a rugalmasságot és gyerekközpontúságot a szabályok meghatározásnál.

„Ha ők arra rájönnek, hogy számunkra mik a rossz szabályok és találnának megfelelőt, ami számunkra is jó és számukra is jó, akkor már ezzel is előre lépünk [...] Tehát nem csak olyan szabályokat alakít ki, amik a rendre vonatkoznak, [...] hanem olyanokat is, amik építenek minket, amik számunkra jók” (Attila, 21 éves)

1. táblázat Protektív tényezők az interjúalanyok élettörténetében egyéni, családi/kapcsolati és közösségi/gyermekvédelmi szinten

Protektív tényezők		
Egyéni	Családi/Kapcsolati	Közösségi/Gyermekvédelmi
önkontroll, szabálykövetés, alkalmazkodó képesség	testvérekkel való együttes elhelyezés	nevelőszülő
sikermotiváció, teljesítmény-motiváció	szülőkkel való kapcsolattartás	megfelelő családi típusú elhelyezőközpont
intelligencia, tanuláshoz való pozitív viszony	párkapcsolat	egyetemista lakóotthon
függetlenség, önállóság	barátok	nevelők
pozitív énkép	keresztszülők	mentorok
énhatékonyság, önbizalom, belső kontrollhely	nevelőszülő családja	osztálytársak
felelősségérzet		tanárok
tervezés		hobby: sportolás
hit, remény, élet értelmébe való hit		
hobby: olvasás		

Forrás: saját szerkesztés

ÖSSZEZÉS

A fiatalok élettörténeteiben a védőfaktorok több szinten is megnyilvánulnak. Egyeseket ők hoznak magukkal, másokat a család vagy gyermekvédelem biztosít a számukra. Az élettörténeti interjúkban azonban más és más összetevői domborodnak ki a rezilienciának. Van, akinél az egyéni belüli tényezők hangsúlyosak, mint alkalmazkodó képesség, önbizalom, sikermotiváció, más élettörténeti interjúkban a kapcsolati tényezők jelentik a fő szálát: a nevelőszülővel vagy párjukkal való kapcsolat, végül vannak olyan narratívák, ahol a gyermekvédelem által biztosított egyéb tényezők állnak a középpontban, mint például egy jól működő családi típusú gyermekotthon.

Egyes élettörténeti narratívákban feltűnő a védőfaktorok aránytalansága. Míg például egyéni belüli protektív tényezők bőven azonosíthatók egy élettörténetben, a gyermekvédelmi rendszernek magán az ellátáson kívül nem tulajdoníthatunk különösebb segítséget, támogatást vagy erőforrást. Az ilyen típusú narratívában a gyermekvédelem nem biztosít érzelmi és pszichológiailag biztonságos környezetet, inkább nehezítő és kedvezőtlen körülményként jelenik meg rideg, stresszkeltő és személytelen elhelyezési helyszíneivel, akadályként, amelyet le kell küzdeni.

A nevelőszülőnél nevelkedett fiatalok narratívájában túlnyomórészt a nevelőszülő a központi szereplő, mint támogató, segítő, védelmet biztosító személy, rezilienciát elősegítő első számú védőfaktor, míg a családi típusú gyermekotthonban nevelkedett fiatalok narratívájá-

ban az egyéneken belüli védőfaktorok hangsúlyosak, mint az önállóság, alkalmazkodó készség, sikermotiváció, önbizalom, küzdő identitás.

A gyermekvédelmi gondozásban nevelkedett fiatal felnőttek több módon is próbálnak jelentést, értelmet tulajdonítani nehéz tapasztalataiknak, töresekkel teli élettörténeteiknek. Jelen tanulmányban öt eltérő narratívátípust különítettem el, amely mind más-más módon igyekszik értelemmel felruházni a gyermekvédelmi identitást és élethelyzetet. Az első narratívátípus, „jobb így” narratíva úgy könyveli el a gyermekvédelembe való bekerülést, mint két alternatíva közül a jobbik megoldást. A fiatalok nem feltétlenül negatívumként tekintenek gyermekvédelmi gondozott státuszukra, hanem némi mérlegelés után úgy értékelik ki a helyzetüket, mint ami a javukra dőlt el és a jóllétüket inkább szolgálja, mintha otthon maradtak volna. A gyermekvédelmi rendszer pozitív oldalaira koncentrálnak. A második típusú keretezés, a hála narratívája nagymértékű és kifejezett elégedettséget és köszönetet fejez ki saját gyermekvédelmi státuszukkal kapcsolatban. Nem negatív érzéseket és gondolatokat társítanak a gyermekvédelmi rendszerhez, hanem ajándékként tekintenek rá, olyan védőhálóként, amely sok szenvedéstől mentette meg őket, pozitív, biztonságos irányba terelte az életüket vagy különleges fejlődési lehetőséget biztosított. A harmadik típusú narratíva (negatív tapasztalat mint tudás) a negatív tapasztalatokat hasznos tanulsággá, tudássá, bölcsességgé fordítja át. A negyedik típus, a túlélő önállóság narratívája a szülők nélkül való felnövekvést mint az önállóság, függetlenség, önérvényesítés, éhhatékonyaság és harcoss identitás kiváltójaként azonosítja. Az ötödik típusú narratívában, a gyermekvédelmi identitás narratívájában egy sajátos gyermekvédelmi önmeghatározás körvonalazódik, ami azt sugallja, hogy a gyermekvédelmi szakellátás a reziliencia kiváltója lehet, ha a gyermek ennek megfelelően keretezi és értelmezi a kihívásokat, rezisztensen, de rugalmasan reagál rájuk.

Jelen tanulmány a kedvezményezettek részéről nyújthat egyfajta visszaigazolást a gyermekvédelmi rendszer számára, hogy bizonyos alapelvek, gyakorlatok (pl. a testvérek együttes elhelyezése, szülőkkel való kapcsolattartás támogatása, különösen, ha a gyerek igényli) protektív faktorokat jelenthetnek a gyerek pozitív adaptációja, fejlődése szempontjából. Ezzel együtt komoly hiányosságokra is rámutat, fejlesztési irányokat is kijelöl, tekintve, hogy a családi típusú gyermekotthonba való elhelyezést nem feltétlenül élték meg kedvezően a fiatalok és vannak, akik egész ellátásuk során nem tapasztaltak személyre szóló és minőségi segítségnyújtást, odafordulást és támogatást a rendszer dolgozóinak részéről. Vannak olyan fiatalok, akiknek boldogulása elsősorban a saját készségeiknek és erőfeszítéseiknek köszönhető. Ennek fényében a nevelők és szakemberek támogatásán, képzésén kívül az egyéni készségfejlesztésre, személyiség- és önismeretfejlesztésre is célszerű lenne sokkal nagyobb hangsúlyt fordítani a gyermekvédelmi rendszeren belül. Ezenkívül pedig a gyermekeket, fiatalokat tanácsos lenne segíteni pozitív gyermekvédelmi identitásuk kialakításában és abban, hogy a fent vázolt rezilienciát segítő különböző típusú feldolgozások, értelmezések ne legyenek véletlenszerűen kialakulók. Egyik interjúalany (Attila, 21 éves) esetén keresztül is láthatjuk, hogy a fiatalok ebben való támogatása, segítése nagymértékben előmozdítja a rezilienciát.

A kvalitatív tanulmány egyoldalúan, csupán az ellátottak nézőpontjából világít rá a rendszerre és arra, hogyan értelmezik a gondozottak saját helyzetüket és erőforrásaikat. Tanácsos megvizsgálni a rendszer többi szereplőjének meglátásait, a szakértők szempontjait is, hiszen ezek feltérképezésével más protektív faktorai jelenhetnek meg a gyermekvédelmi háttérű élettörténeteknek és összetettebb képet kaphatunk a reziliencia alakulásáról.

IRODALOM

- Anghel, R. – Dima, G. (2008): Young people's transitions from public care top adulthood. International research and practice. In: Stein, M., Munro, E. (szerk.): Child Welfare Outcomes Series. London: Jessica Kingsley Publishers.
- ANPDCA (2024) <https://copii.gov.ro/1/> (Utolsó letöltés: 2024. 01. 10.)
- Anthony, E. J. (1987): Children at high risk for psychosis growing up succesfully. In: Anthony, E. J. – Cohler, B. J. (szerk.): The invulnerable child. New York: Guilford Press, 147.184.
- Block, J. – Kremen, A. M. (1996): IQ and ego-resiliency: Conceptual and empirical connections and separatness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70: 349–361. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.70.2.349>
- Campean, C. – Constantin, P. – Mihalache, E. (2010): Resurse și nevoi de suport înintegrarea socială a copiilor și tinerilor protejați în servicii rezidențiale de protecție a copilului. Research report. FRDS
- Dalianis, M. K. (1994): Early trauma and adult resiliency: A mid-life follow-up study of young children whose mothers were political prisoners during the Greek Civil War. Doctoral dissertation, Stockholm: Karolinska Institute.
- Egeland, B. – Carison, L. – Stroufe, L. A. (1993): Resilience as process. Special issue: Milestones in the development of resilience. *Development and Psychopathology*, 5: 517–528. <https://doi.org/10.1017/S0954579400006131>
- Freedman, M. (1993): The kindness of strangers. San Francisco: Jossey-Bass.
- Freitas, A. L. – Downey, G. (1998): Resilience: A Dynamic Perspective. *International Journal of Behavioral Development*, 22(2): 263–285. <https://doi.org/10.1080/016502598384379>
- Hetherington, E. M. – Stanley-Ragan, M. – Anderson, E. R. (1989): Marital transitions. A child's perspective. *American Psychologist*, 44: 303–12. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.2.303>
- Herrenkohl, F. C. – Herrenkohl, R. C. – Egolf, B. (1994): Resilient early school-age children from maltreating homes: Outcomes in late adolescence. *American Journal of Orthopsychiatry*, 64: 301–9. <https://doi.org/10.1037/h0079517>
- Homoki, A. (2014): Gyermekvédelmi gondozottak reziliencia vizsgálata a Dél-Alföldi és az Észak-Alföldi Régióban. Doktori (PhD) értekezés, Debrecen.
- Lösel, F. – Bliesener, T. (1994): Some high-risk adolescents do not develop conduct problems: A study of protective factors. *International Journal of Behavioral Development*, 17: 753–777. <https://doi.org/10.1177/016502549401700411>
- Luke, N. – Coyne, S. M. (2008): Fostering self-esteem: Exploring adult recollections on the influence of foster parents. *Child and family Social Work*, 13: 402–410. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2008.00565.x>
- Luthar, S. S. – Cicchetti, D. – Becker, B. (2000): The Construct of Resilience: A Critical Evaluation and Guidelines for Future Work. *Child Development*, 3: 543–562. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00164>

- Masten, A. – Best, K. – Garmezy, N. (1990): Resilience and development: Contributions from the study of children who overcome adversity. *Development and Psychopathology*, 2: 425–444. <https://doi.org/10.1017/S0954579400005812>
- Masten, A. S. (1994): Resilience in individual development: Successful adaptation despite risk and adversity. In: M. C. Wang – E. W. Gordon (eds.), *Educational resilience in inner-city America: Challenges and prospects* Hillsdale, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates, 3–25.
- Masten, A. S. (1999): Resilience comes of age: Reflections on the past and outlook for the next generation of research. In: Glantz, M. D. – Johnson, J. – Huffman, L. (eds.): *Resilience and development: Positive life adaptations*. New-York: Plenum, 282–296.
- Masten, A. S. – Reed, M. G. J. (2002): Resilience in Development. In: Snyder C. R. – Lopez, S. J. (eds.): *Handbook of Positive Psychology*. Oxford: Oxford University Press, 74–88.
- McAdams, D. P. (1995): What do we know when we know a person? *Journal of Personality*, 63: 365–396. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1995.tb00500.x>
- McAdams, D. P. (2006): The redemptive self: Generativity and the Stories Americans live by. *Research in Human Development*, 3: 81–100. https://doi.org/10.1207/s15427617rhd0302&3_2
- McAdams, D. P. – Reynolds, J. – Lewis, M., Patten, A. – Bowman, P. J. (2001): When bad things turn good and good things turn bad: Sequences of redemption and contamination in life narrative, and their relation to psychosocial adaptation in midlife adults and in students. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27: 208–230. <https://doi.org/10.1177/0146167201274008>
- McWey, L. M. – Acock, A. – Porter, B. (2010): The impact of continued contact with biological parents upon the mental health of children in foster care. *Child Youth Serv. Rev.*, 32(10): 1338–1345. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2010.05.003>
- Moskovitz, S. (1983): *Love despite hate: Child survivors of the Holocaust and their adult lives*. New York: Schocken.
- Neagu, G. – Petrescu, C. (2017): *Methodology for working with young people in rural areas and within the child protection system*. <http://iccv.ro/sites/default/files/Methodology.pdf> (Utolsó letöltés: 2024. 01. 10.)
- Nelson, L. R. (2014): „Shaping” foster family communication: How communication sustains and functions in foster families. (Thesis) University of Missouri, URL: <https://mospace.umsystem.edu/xmlui/bitstream/handle/10355/44310/research.pdf?sequence=1> (Utolsó letöltés: 2024. 01. 10.)
- Nelson, L. R. – Horstman, H. K. (2016): Communicated meaning-making in foster families: Relationships between foster parents’ entrance narratives and foster child well-being. *Communication Quarterly*. <https://doi.org/10.1080/01463373.2016.1215337>
- Radke-Yarrow, M. – Brown, F. (1993): Resilience and vulnerability in children of multiple-risk families. *Development and Psychopathology*, 5: 581–92. <https://doi.org/10.1017/S0954579400006179>

- Ribiczey N. (2008): A rizikótényezőktől a protektív mechanizmusokig: a reziliencia fogalmának alakulása a pszichológiában. *Alkalmazott pszichológia*, X/1–2.: 161–171.
- Rutter, M. (2000): Resilience Reconsidered: Conceptual Considerations, Empirical Findings, and Policy Implications. In: Shonkoff, J. P. – Meisels, S. J. (eds.): *Handbook of Early Childhood Intervention*. Cambridge: Cambridge University Press, 651–682. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511529320.030>
- Rutter, M. (2007): Resilience, competence, and coping. *Child Abuse & Neglect*, 4: 321–338. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2007.02.001>
- Samuels, G. M. – Pryce J. M. (2008): „What doesn’t kill you makes you stronger”: Survivalist self-reliance as a resilience and risk among young adults aging out of foster care. *Children and Youth Services Review* 30: 1198–1210. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2008.03.005>
- Seifer, R. – Sameroff, A. J. – Baldwin, C. P. – Baldwin, A. (1992): Child and family factors that ameliorate risk between 4 and 13 years of age. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 31: 893–903. <https://doi.org/10.1097/00004583-199209000-00018>
- Vandervort, F. E. – Henry, J. – Sloane, M. A. (2012): Building Resilience in Foster Children: The Role of the Child’s Advocate. *Child. Legal Rts*, 3: 1–24.
- Wallerstein, J. S. – Kelley, J. B. (1980): *Surviving the breakup: How children and parents cope with divorce*. New York: Basic Books.
- Wallerstein, J. S. – Blakeslee, S. (1989): *Second chances: Men, women, and children a decade after divorce*. New York: Ticknor and Fields.
- Werner, E. E. – Smith, R. (1982): *Vulnerable but invincible: A study of resilient children*. New York: McGraw-Hill.
- Werner, E. E. – Smith, R. S. (1989): *Vulnerable but invincible: A longitudinal study of resilient children and youth*. New York: Adams, Bannister, Cox.
- Werner, E. E. – Smith, R. S. (1992): *Overcoming the odds: High risk children from birth to adulthood*. Ithaca, NY: Cornell University Press. <https://doi.org/10.7591/9781501711992>
- Werner, E. E. (1991): *The role of caring adults and religious coping efforts in the lives of children of alcoholics. Final Report to the Lilly Endowment, Inc., Indianapolis, IN.*
- Werner, E. E. (2000): Protective factors and individual resilience. In: Meisels, S. J. – Shonkoff, J. P. (eds.): *Handbook of early childhood intervention*. Cambridge: Cambridge University Press, 132–155. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511529320.008>